

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

**ΑΝΤΡΟΥΛΛΑ ΕΓΓΛΕΖΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΑ ΜΟΥΣΤΑΚΑ**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ:
Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ**

ΑΘΗΝΑ, Νοέμβριος 1998

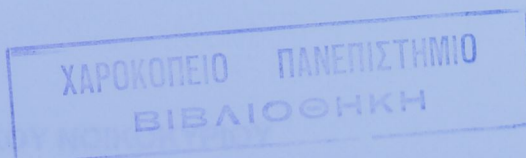
Εικόνα Εξωφύλλου:

Πήλινο ειδώλιο με αναπαράσταση οργώματος.

Διακρίνονται τα βόδια, το αλέτρι, και ο γεωργός που ακολουθεί.

Από τάφο Βουνών.

(2200-2100 π.Χ., Μουσείο Κύπρου)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
----------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ

1. Έννοια του αγροτικού νοικοκυριού	8
2. Το αγροτικό κυπριακό νοικοκυριό – γενικά στοιχεία	8
3. Πεδινές περιοχές – Ορεινές περιοχές	9
4. Η διάθρωση του αγροτικού κυπριακού νοικοκυριού σήμερα	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1. Αναφορά κατά καιρούς – κατακτητές	12
1.1 Χοιροκοιτία (6η χιλιετηρίδα)	12
1.2 Τουρκοκρατία (1571 μ.Χ.)	13
1.3 Αγγλοκρατία (1878 μ.Χ.)	14
2. Εξέλιξη της τεχνικής της καλλιέργειας	15
3. Μεταφορικά μέσα	16
4. Οικογένεια και απασχόληση	17
5. Αγροτική έξοδος	17
6. Μόρφωση	18
7. Μικρές βιοτεχνίες και επαγγέλματα	19
8. Αγροτόσπιτο	19
9. Συμβολή των γυναικών στην Οικιακή Οικονομία και στην παραγωγή μέχρι την ανεξαρτησία	20
10. Επιδράσεις που δέχτηκε το αγροτικό κυπριακό νοικοκυριό	22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ

1. Πατριαρχική οικογένεια – κοινωνικοί δεσμοί	24
2. Εξελικτική Πορεία	24
3. Συνεισφορά της υπαίθρου στη Κυπριακή Κοινωνία	25

4. Σημασία της Λαϊκής Πολιτιστικής Παράδοσης στο νησί	26
5. Αναβάθμιση του κοινωνικού ρόλου της αγροτικής οικογένειας	26
6. Διατήρηση ηθών και εθίμων του προσφυγικού αγροτικού πληθυσμού	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ

1. Οικονομική κατάσταση μέχρι την ανεξαρτησία	28
2. Αξιοποίηση φυσικών και ανθρώπινων πόρων	28
3. Οικονομική ανάπτυξη από την ανεξαρτησία μέχρι σήμερα	29
4. Οικονομική συνεισφορά αγροτικού κυπριακού νοικοκυριού	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1. Εισαγωγή	33
2. Συνεργατικό Κίνημα	33
3. Αναπτυξιακά έργα	34
4. Η συμβολή του Τμήματος Γεωργίας	35
5. Ο ρόλος της Αγροτική Οικιακής Οικονομίας	38
6. Εκπαίδευση αγροτών – αγροτισσών	41
7. Η συμβολή της αγρότισσας στην αναπτυξιακή διαδικασία	41
8. Αγροβιοτεχνίες – Αγροτουρισμός	43
9. Αγροτική ανάπτυξη – Πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	46
------------------------------------	----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	48
--------------------	----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: ΠΙΝΑΚΕΣ	1
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: ΕΙΚΟΝΕΣ	4
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: ΧΑΡΤΕΣ	8

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αμέτρητες είναι οι ιστορικές αναφορές και μαρτυρίες ότι η Κύπρος είχε από την αρχαιότητα αναπτύξει τη γεωργία. Από τη στιγμή που ο άνθρωπος άρχισε να καλλιεργεί τη γη, υποχρεώθηκε να μονιμοποιήσει τη διαμονή του και έτσι δημιουργήθηκε το πρώτο αγροτικό νοικοκυριό και τα θεμέλια του πρώτου κοινωνικού βίου.

Το αγροτικό νοικοκυριό από τη στιγμή που άρχισε να έχει παραγωγή αποτέλεσε τον πρώτο οικονομικό συντελεστή του τόπου και η γεωργία τη βάση μέσα από την οποία αναπτύχθηκε η οικονομική και κοινωνική ζωή του νησιού.

Αναζητήσαμε τον ρόλο του αγροτικού νοικοκυριού στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του νησιού που είναι ο τίτλος της μελέτης μας, διαχρονικά και μέσα από της περιόδους των διαφόρων και αδιάφορων κατακτητών και στα χρόνια που ακολούθησαν τις ανεξαρτησίας του νησιού μέχρι σήμερα.

Ανατρέξαμε σε διάφορα βιβλία, περιοδικά, ιστορικές αναφορές, εγκυκλοπαίδειες, γεωπόνους, οικονομολόγους, κοινωνιολόγους, αλλά χρησιμοποιήσαμε και τις δικές μας εμπειρίες και γνώσεις, η πρώτη σαν Λειτουργός Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας στο Υπουργείο Γεωργίας και η δεύτερη σαν καθηγήτρια Οικιακής Οικονομίας στο Γυμνάσιο.

«Κόρες» από αγροτικά νοικοκυριά με τα προσωπικά βιώματα της παιδικής μας ηλικίας κληρονομιά για όλη μας τη ζωή:

Η στέρηση, η φτώχεια, ο πατέρας και η μητέρα να φεύγουν για το χωράφι πριν τη γέννηση του ήλιου και να επιστρέφουν κατάσκοποι με το σούρουπο. Το πρώτο μας σχολείο στο χωριό, την εκκλησία τα πρωινά της Κυριακής και τις γιορτές, την γαλανόλευκη ελληνική σημαία μπροστά από το σπίτι μας στις εθνικές επετείους, τους ξενιτεμένους μας και μας μικρά παιδιά τότε, να βοηθούμε στο σπίτι και στο χωράφι γιατί μόνο έτσι μπορούσε να επιβιώσει η αγροτική μας οικογένεια.

Ο οικονομικός ρόλος του αγροτικού νοικοκυριού εξ ίσου βαρύς αφ' ότου δημιουργήθηκε με την έλλειψη στοιχειωδών μέσων και μηχανοποίησης, αποτέλεσε έρμαιο των καιρικών συνθηκών, του τοκογλύφου και τον άρπαγα κατακτητή στο κουρασμένο σβέρκο του.

Μόνο μετά την ανεξαρτησία ο κύπριος αγρότης, ανάπνευσε και χόρτασε το ψωμί και απόλαυσε τα αγαθά του κόπου του. Με τη βοήθεια του κράτους και την εργατικότητά του κατάφερε μέσα σε λίγα χρόνια να αξιοποιήσει τη γη και τους άλλους φυσικούς πόρους, να τελειοποιήσει την παραγωγή του και να φθάσει σε μια αξιοζήλευτη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη με πολύ ψηλό ρυθμό ανάπτυξης. Κατάρα η Τουρκική εισβολή στο νησί και καταστροφικές οι συνέπειες της, κατάφερε όμως σύντομα να επαναδραστηριοποιηθεί και να ξεπεράσει τα προ της εισβολής επίπεδα ανάπτυξης και ευημερίας.

Σήμερα με την ανάπτυξη των άλλων τομέων (Τουρισμού, υπηρεσιών, βιομηχανίας) και τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται (Ευρωπαϊκή Ένωση) πολλοί γεωργοί και ιδιαίτερα οι νέοι προσανατολίζονται στους νέους τομείς της οικονομίας. Το παραδοσιακό αγροτικό νοικοκυριό με το πιο σύγχρονο πρόσωπό του συνεχίζει τον οικονομικό και κοινωνικό του ρόλο.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία στοχεύει να ρίξει λίγο φως στις επικρατούσες τότε συνθήκες των αγροτικών κυπριακών νοικοκυριών υπό την κυριαρχία των ξένων κατακτητών και παράλληλα να μελετήσει τους παράγοντες που επηρέασαν σταδιακά την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του νησιού.

Στο πρώτο κεφάλαιο, δίνεται ο ορισμός του αγροτικού νοικοκυριού και παρουσιάζονται τα σημερινά κυπριακά αγροτικά νοικοκυριά με τις συνθήκες που επικρατούν στις πεδινές και ορεινές περιοχές.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται μια προσπάθεια για σύντομη ιστορική αναδρομή του αγροτικού κυπριακού νοικοκυριού από τη στιγμή που εμφανίστηκε, μέχρι την αποχώρηση των τελευταίων κατακτητών. Κάτω από την αδιαφορία και την εκμετάλλευση των ξένων κατακτητών στο νησί, παρουσιάζονται οι συνθήκες διαβίωσης του αγροτικού πληθυσμού και τα πρωτόγονα μέσα που χρησιμοποιούντο μέχρι τελευταία, το ρόλο που διαδραμάτιζε η κύπρια αγρότισσα καθώς επίσης και οι επιδράσεις που δέχτηκε το κυπριακό αγροτικό νοικοκυριό μέχρι σήμερα.

Στο τρίτο κατά σειρά κεφάλαιο, σκιαγραφείται η πατριαρχική κυπριακή οικογένεια των

παλαιών εποχών, σε μια κατ' εξοχή αγροτική κοινωνία με τους κοινωνικούς της δεσμούς και αξίες, η διαχρονική εξέλιξη και η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στο νησί, η συνεισφορά της υπαίθρου στην κυπριακή κοινωνία και ο αναβαθμισμένος ρόλος της αγροτικής οικογένειας σήμερα.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εμφανίζεται το αγροτικό κυπριακό νοικοκυριό σαν η μοναδική αυτόνομη οικονομική μονάδα στο νησί μέχρι την ανεξαρτησία της Κύπρου. Με την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, παρουσιάζεται η αντίστροφη μέτρηση του οικονομικού ρόλου του αγροτικού κυπριακού νοικοκυριού, με αναφορά στους παράγοντες που επηρέασαν την ανάπτυξη της οικονομίας στο νησί.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, απαριθμούνται οι διάφορες υπηρεσίες και προγράμματα του κράτους, για την ανάπτυξη των αγροτικών νοικοκυριών. Τονίζεται ο σημερινός ρόλος της κύπριας αγρότισσας, στην αναπτυξιακή διαδικασία. Παρουσιάζονται επίσης, ορισμένα προενταξιακά προγράμματα για την εναρμόνιση τους με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο, εκπονούνται συμπεράσματα και διαπιστώσεις που αφορούν τον ρόλο του αγροτικού κυπριακού νοικοκυριού στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη του νησιού.

2. Το αγροτικό νοικοκυριό - αγροτικό - αγροτική

Η Κύπρος έχει σήμερα 692 χιλιάδες κάτοικοι. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 (πριν της ποσοτικής αύξησης του 1974), το ποσοστό του πληθυσμού που κατοικούσε στις αγροτικές περιοχές ήταν 57,8%, το 1988 ήταν 31,4%, το 1992 ήταν 32,3% και σήμερα το ποσοστό του πληθυσμού που κατοικεί στις αγροτικές περιοχές είναι 30,7% (Παράρτημα Α, Πίνακας 2: Ανομοιογένεια κατά απόσταση στις αγροτικές περιοχές). Από τον πίνακα φαίνεται η

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ

1. Έννοια του αγροτικού νοικοκυριού

Η οικογένεια είναι μια αυτοτελής οντότητα που λειτουργεί:

- α) Σαν μονάδα αναπαραγωγής, με ευθύνη για βιολογική και κοινωνική επιβίωση της νέας γενιάς.
- β) Μονάδα κοινωνικοποίησης, δεδομένου ότι οι άνθρωποι εντάσσονται σε κοινωνικές ομάδες οι οποίες σχετίζονται μεταξύ τους και απαρτίζουν έτσι μεγάλα κοινωνικά σύνολα.
- γ) Οικονομική μονάδα δηλαδή παραγωγική και καταναλωτική.
Η αγροτική οικογένεια ως οικονομική μονάδα αποτελεί ένα νοικοκυριό και λειτουργεί τόσο ως παραγωγική όσο και καταναλωτική. Η παραγωγική λειτουργία της απορρέει μέσα από την αγροτική εκμετάλλευση ενώ η καταναλωτική μέσα από την αγροτική κατοικία και συμβίωση των μελών της.

Επομένως αγροτικό νοικοκυριό είναι η θεώρηση της Αγροτικής Οικογένειας ως πλήρως οικονομικής μονάδας, δηλαδή ως αγροτικής παραγωγικής εκμετάλλευσης και ως «καταναλωτή», για την πλήρη εκπλήρωση των οικονομικών της λειτουργιών.

Μέσα στο αγροτικό νοικοκυριό επιδιώκεται η κατά το δυνατόν, μεγιστοποίηση της υλικής και μη ευημερίας των μελών του, με την οικονομική χρήση των παραγωγικών μέσων για την παραγωγή προϊόντων, καθώς και την οικονομική χρήση του επιτυγχανόμενου αγροτικού οικογενειακού εισοδήματος. (Αποστολόπουλος, 1995)

2. Το αγροτικό κυπριακό νοικοκυριό - γενικά στοιχεία

Η Κύπρος έχει σήμερα 650 χιλιάδες πληθυσμό. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 (προ της τουρκικής εισβολής του 1974), το ποσοστό του πληθυσμού που κατοικούσε στις αγροτικές περιοχές ήταν 57,8%, το 1988 ήταν 33,4%, το 1992 ήταν 32,3% και σήμερα το ποσοστό του πληθυσμού που κατοικεί στις αγροτικές περιοχές είναι 30,7% (Παράρτημα Α, Πίνακας 2: Νοικοκυριά κατά επαρχία στις αγροτικές περιοχές). Από τον πίνακα φαίνεται η

μείωση του αγροτικού πληθυσμού σε σύγκριση με την αύξηση του αστικού πληθυσμού.

Σύμφωνα με τις απογραφές γεωργίας:

Το 1960 ποσοστό 40,3% του πληθυσμού απασχολείτο στη γεωργία, 33,4% το 1973, 16,8% το 1980 και 9,8% το 1966. Οι λόγοι της πτωτικής τάσης των απασχολούμενων στη γεωργία ήταν:

- α) Η αστυφιλία
 - β) Μειωμένα εισοδήματα με άλλα επαγγέλματα
 - γ) Συνεχής μείωση του νερού που καθίσταται συνεχώς οξύτερο
 - δ) Αύξηση του κόστους παραγωγής λόγω της αύξησης των εργατικών χεριών, αύξηση των άλλων συντελεστών παραγωγής και μακρινές αποστάσεις
 - ε) Αναζήτηση καλύτερων ευκαιριών
 - στ) Έλλειψη σωστής μακρόχρονης αγροτικής πολιτικής από το κράτος
- (Παράρτημα Α, Πίνακας 3: Εμφανίζονται οι κάτοχοι και εργαζόμενα μέλη των νοικοκυριών κατά ηλικία και επίπεδα εκπαίδευσης)

3. Πεδινές περιοχές – Ορεινές περιοχές

Για να περιγράψουμε σήμερα το αγροτικό νοικοκυριό της Κύπρου είναι απαραίτητο να γίνει διαχωρισμός σε:

- α) Αγροτικά νοικοκυριά σε πεδινές περιοχές, και
- β) Αγροτικά νοικοκυριά σε ορεινές περιοχές.

Στις πεδινές περιοχές οι οποίες αποτελούν και τις λεγόμενες «ζώνες γεωργικής ανάπτυξης», είναι εμφανής η ανάπτυξη εντατικών καλλιεργειών και ο εκσυγχρονισμός και ένταση κεφαλαίων στην γεωργία. Σε αρκετές πεδινές περιοχές έχει εφαρμοστεί ο αναδασμός (για την εξάλειψη των μικρών κλήρων και τον πολυτεμαχισμό της γης) και έχει γίνει διακλάδωση νερού από κεντρικό αγωγό και έχει κατασκευασθεί αρκετά ικανοποιητικό δίκτυο.

Τούτο είχε σαν αποτέλεσμα την συγκράτηση του πληθυσμού στις γεωργικές ζώνες. Επιπλέον έχουν δημιουργηθεί πολλές άλλες εμπορικές δραστηριότητες παρέχοντας την

ευκαιρία για άλλες απασχολήσεις.

Σε αντίθεση οι ορεινές περιοχές έχουν σχεδόν εγκαταλειφθεί και πολλοί (ιδίως οι νέοι) έχουν εγκατασταθεί στις πόλεις. Ο περισσότερος πληθυσμός αποτελείται από μεσήλικες και ηλικιωμένους που ασχολούνται με μικρές εκτατικές (παραδοσιακές) καλλιέργειες με ελλιπές ή και μειωμένο γεωργικό εισόδημα αφού του κύρια προϊόντα της ορεινής και ημιορεινής περιοχής αντιμετωπίζουν προβλήματα αμειπτικών τιμών και εισοδήματος. Το ανύπαρκτο οδικό δίκτυο, οι ανύπαρκτες εμπορικές δραστηριότητες χωρίς ευκαιρίες για απασχόληση και ψυχαγωγία δυσκολεύουν τη ζωή των λιγοστών ατόμων που παραμένουν στην περιοχή.

Έχει παρατηρηθεί ότι σε ορισμένες περιοχές εκεί όπου έχουν γίνει τα απαιτούμενα έργα υποδομής υπάρχει τάση ανάπτυξης και ο πληθυσμός άρχισε να παραμένει σ' αυτές.

Γι' αυτό το λόγο η κυβέρνηση μελετά την προώθηση και εφαρμογή έργων υποδομής όπως δρόμους, ηλεκτρικό ρεύμα, νερό, ανέγερση σχολείων κ.λ.π. για αναζωογόνηση των περιοχών αυτών και την ενδυνάμωση τους παράλληλα με διάφορα αναπτυξιακά προγράμματα.

Επί πλέον προωθείται με σημαντικές επιδοτήσεις και ο αγροτουρισμός που μέσα από ειδικά προγράμματα θα προσελκύσει ντόπιους και ξένους περιηγητές που θα δώσει νέα κατάσταση πραγμάτων με σημαντικά οφέλη.

4. Η διάρθρωση του αγροτικού νοικοκυριού σήμερα

Ο αριθμός των ατόμων που απασχολούνται σήμερα στην γεωργία του νησιού, συνεχώς μειώνεται για διάφορους λόγους κυριότεροι των οποίων είναι:

- Εισαγωγή και εφαρμογή σύγχρονης τεχνολογίας τόσο στην γεωργία όσο και στην κτηνοτροφία.
- Εισαγωγή και αντικατάσταση των ντόπιων από ξένα πιο φθηνά εργατικά χέρια. Το 1997 ασχολούντο στη γεωργία 7000 ξένοι εργάτες.
- Χαμηλή παραγωγικότητα λόγω καιρικών συνθηκών και έλλειψη υδάτινων πόρων.
- Αύξηση των κόστων παραγωγής: νερού, λιπασμάτων, φυτοφαρμάκων, ζωοτροφών.
- Μικρές και μη βιώσιμες μονάδες στη γεωργία λόγω του συστήματος διακατοχής της γης

και στη κτηνοτροφία λόγω μικρού αριθμού ζώων.

- Απασχόληση σε δευτερογενείς και τριτογενείς τομείς της οικονομίας ιδιαίτερα από τους νέους και νέες που αποκτούν μόρφωση αλλά και τους πιο μεγάλους που απασχολούνται σε χειρονακτικές εργασίες (κηπουροί κ.λ.π.).

Οι πιο πάνω λόγοι, καθώς και η ραγδαία ανάπτυξη του δευτερογενή και τριτογενή τομέα, οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται για απασχόληση στους τομείς αυτούς, η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου (κατάργηση δασμών, ελεύθερη εισαγωγή προϊόντων) και διαρθρωτικές δηλαδή αλλαγές στην οικονομία και την κοινωνία του νησιού συνέτειναν ούτως ώστε η εικόνα του αγροτικού νοικοκυριού να έχει διαμορφωθεί και διαφοροποιηθεί ριζικά στις μέρες μας:

- α) Τα νεαρά σε ηλικία άτομα των αγροτικών νοικοκυριών με μικρό κλήρο ή μικρό αριθμό ζώων σίγουρα αναζητούν απασχόληση σε άλλους τομείς για συμπλήρωση του εισοδήματός τους. Οι περισσότεροι δε από τους μεγαλύτερους καταφεύγουν σε εξωγεωργικό επάγγελμα και συνήθως απασχολούνται εποχιακά με τη γεωργία, στην προσπάθειά τους να κρατηθούν στις ρίζες, στις παραδόσεις και το πρώτο τους επάγγελμα. Το φαινόμενο της πολυαπασχόλησης επεκτείνεται σήμερα σε πολλά αγροτικά νοικοκυριά.
- β) Τα αγροτικά νοικοκυριά με μεγάλες εκτάσεις γης ή μεγάλο αριθμό ζώων, επεκτείνουν τον κύκλο δραστηριοτήτων τους όχι μόνο στην παραγωγή αλλά και στην επεξεργασία και εμπορία τελικών προϊόντων, δημιουργώντας αυτοδύναμες εύρωστες γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Τα νεαρά μέλη των αγροτικών αυτών οικογενειών συνήθως έχουν την οικονομική άνεση για να μορφωθούν (εξωτερικό) και κατά συνέπεια να ασχοληθούν με άλλα επαγγέλματα. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία σίγουρα παραμένουν και εκμεταλλεύονται τις μονάδες τους εφ' όσον είναι βιώσιμες.

(1. Γεωργική Στατιστική, 1996, 2. Δημογραφική Έκθεση, 1996, 3. Απογραφή Πληθυσμού, 1992, 4. Census of agriculture, 1985, 5. Απογραφή Γεωργίας, 1994, 6. Κλάδος Αγροτικής Οικονομίας, Υπουργείου Γεωργίας)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

1. Αναφορά κατά καιρούς κατακτητές

Από την αρχαιότητα οι πιο σημαντικοί κατακτητές ήταν: Αιγαιοί, Νησιώτες και Έλληνες της Στερεάς Ελλάδας, Βαβυλώνιοι και Ασσύριοι, Σύροι και Φοίνικες, Χιτίτες, Λύκιοι, Πέρσες και Ρωμαίοι. Μετά Χριστό, στο νησί βρίσκουμε τους Βυζαντινούς, Σλάβους, Άραβες, Σαρακηνούς, Άγγλους, Γάλλους (Λουζινιανοί), Γερμανούς, Ιταλούς (οι Γενοβέζοι και οι Βενετσιάνοι μέχρι το 1570/71). Ακολουθεί η Άλωση των Τούρκων και γύρω στο 1878 η Αγγλική κατοχή.

«Τα αγροτικά νοικοκυριά από την αρχαιότητα δια μέσου των αιώνων, διαμορφώθηκαν βάσει των κοινωνικών και οικονομικών σκοπών του κράτους, δηλαδή των εκάστοτε κατακτητών: Κατά την αρχαιότητα ως και κατά τον Μεσαίωνα το ενδιαφέρον του κράτους περιοριζόταν στην εξασφάλιση δουλείας και τους δουλοπάροικους ως βάση της αγροτικής οικονομικής ζωής.»

(Εγκυκλοπαίδεια Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Γ, 1987)

1.1 Χοιροκοιτία (6η Χιλιετηρίδα)

Ύστερα από αιώνες φυσικής και ανέμελης ζωής, οι πρωτόγονοι άνθρωποι σιγά σιγά και καθοδηγούμενοι από το αίσθημα της αυτοσυντήρησης άρχισαν να φροντίζουν οι ίδιοι για την τροφή τους, το ντύσιμο και το σπίτι τους. Η γεωργία, είναι ο βασικότερος λόγος που ωθεί τον άνθρωπο να παραμείνει σε κάποιο μέρος της εκλογής του. Συνέπεια τούτων, ήταν η δημιουργία η εξασφάλιση κάποιου είδους στέγης, αρχίζει να έχει γείτονες και να θέτει τα θεμέλια κάποιου είδους υποτυπώδους κοινωνικού βίου.

Τα πρώτα αγροτικά νοικοκυριά εμφανίστηκαν, κατά την Νεολιθική εποχή (6η χιλιετηρίδα) στο συνοικισμό Χοιροκοιτίας. Οι κατοικίες τους είναι μικρές, κυκλικές καλύβες, ακανόνιστων σχημάτων, κτισμένες με πέτρες και πηλό.

«Η ύπαρξη βοηθητικών χώρων φανερώνει το λειτουργικό χαρακτήρα των πανάρχαιων σπιτιών. Από τα ποικίλα ευρήματα φαίνονται οι πρώτες δραστηριότητες στο αγροτικό νοικοκυριό, διάφορες δραστηριότητες όπως μαγείρεμα, παρασκευή ψωμιού, ράψιμο ρούχων, εκτροφή ζώων, κατασκευή οικιακών σκευών. Γνώριζαν διάφορες τέχνες: την υφαντική, την αγγειοπλαστική, τη διακόσμηση, την κατασκευή εργαλείων για την γεωργία, το κυνήγι και το ψάρεμα. Δημιουργούνται τα πρώτα επαγγέλματα: του γεωργού, του κτηνοτρόφου, του ψαρά, του κυνηγού, του αγγειοπλάστη. Οι πέτρινοι μύλοι, τα δρεπάνια, τα βέλη, τα κοσμήματα, τα αγγεία κ.λ.π. δείχνουν την πρόοδο αυτού του πρωτόγονου νησιού.»

Οι γυναίκες εκτός από τις ασχολίες του σπιτιού και την ανατροφή των παιδιών τους, ασχολούνταν και αυτές με τη γεωργία, κτηνοτροφία και αγγειοπλαστική. Από τα πρώτα δείγματα της γεωργικής δραστηριότητας στο νησί φαίνεται η συμμετοχή της γυναίκας σε όλες τις δραστηριότητες της αγροτικής ζωής. Η «αρχιτεκτονική» του συνοικισμού μαρτυρεί και την πρώτη κοινωνικοποίηση των ανθρώπων στο νησί. Φαίνεται η κοινωνική ιεράρχηση, αφού ο αρχηγός είχε τη μεγαλύτερη καλύβα. Επίσης από τον τρόπο που έθαβαν τους νεκρούς τους κάτω από τα σπίτια, δείχνει ότι οι άνθρωποι εκείνης της εποχής είχαν το συναίσθημα της θρησκευτικότητας.

(1. Γεωργιάδης, 1978, 2. Γράκος, 1980, 3. Χατζηδημητρίου, 1978)

1.2 Επί Τουρκοκρατίας (1571 μ.Χ.)

Οι ποικιλόμορφες φορολογίες, οι εξισλαμισμοί, η καταπίεση και οι αυθαίρετες αρπαγές, ήταν τα μεγαλύτερα κακά τα οποία ταλαιπωρούσαν τους Κύπριους αγρότες σε όλο το διάστημα της Τουρκικής Κατοχής.

Υπάρχει το δικαίωμα ιδιοκτησίας με την πληρωμή φόρων που κάποτε ξεπερνούσε το 50%. Προς αποφυγή των φόρων πολλοί χριστιανοί εξισλαμίζοντο επιφανειακά, μάλιστα είχαν τουρκέψει αρκετά χωριά.

Οι σφαγές των Ελλήνων το 1821 στην Κύπρο ήταν η έκφραση της αρπακτικότητας της άρχουσας της τουρκικής ομάδας για περιουσίες (τσιφλίκια, περβόλια, σπίτια).

Επειδή οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα αποδοκιμάζετο, υπάρχουν πολύ μικρές δραστηριότητες στην γεωργία στο βαθμό που να παράγουν τα προς το ζειν και να αποπληρώνουν τους φόρους γιατί οι φοροδιαφυγές επιμωρούντο μέχρι και θανάτου. Έτσι η οικονομική δραστηριότητα είναι κλειστή και η εμπορική σχεδόν ανύπαρκτη.

(1. «Φιλόκυπρος», Τόμος 1, 1987, 2. Πανάρετος, 1968, 3. Λουκαΐδης 1878-1955)

1.3 Αγγλοκρατία 1878

Σε σύγκριση με τις βαρβαρότητες της Τουρκοκρατίας το γενικό κλίμα της Αγγλοκρατίας ήταν πολύ καλύτερο. Η εικόνα που είχε η Αγγλία σαν μια μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη σε αντίθεση με την Οθωμανική δυναστεία, εκπόνησε στο ταλαίπωρο αγροτικό πληθυσμό της Κύπρου μια πνοή ελευθερίας. Στην εξέλιξη και παρά το γεγονός ότι υπήρξε απογοήτευση, εν τούτοις η Αγγλική διοίκηση μερίμνησε για την βελτίωση της ανύπαρκτης τότε κοινωνικής και οικονομικής ζωής του τόπου.

Για παράδειγμα, ένα από τα πρώτα μελήματα της νέας διοίκησης, ήταν η ίδρυση και του Τμήματος Γεωργίας.

Φρόντισε και για την παιδεία, δημιούργησε το αίσθημα της αυτοδιάθεσης και ανέπτυξε κάποια έργα υποδομής (δρόμους, σχετικής ύδρευσης στα χωριά). Δημιουργείται Κτηματολόγιο και γίνεται εγγραφή γης αφού πολύς κόσμος ήταν ακτήμονες. Δημιουργείται Διοικητήριο και γίνεται η πρώτη απογραφή πληθυσμού 1911. Αναπτύσσονται οι πρώτες υποτυπώδεις βιοτεχνίες και επίσης αρκετός κόσμος ασχολείται στα μεταλλεία.

Σαν μέλος της Κοινοπολιτείας η Κύπρος, αναπτύσσει κάποιου είδους εμπορικές συναλλαγές με την Μητρόπολη αφ' ενός και αφ' ετέρου δέχεται την πρώτη τεχνολογία (ανεμόμυλοι, τράκτορ).

Σταθμός για τον αγροτικό κόσμο είναι η ίδρυση του Τμήματος Γεωργίας και Δασών. Η ζωή του κύπριου αγρότη και της οικογένειάς του στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα είναι μια ζωή άθλια, μίζερη, βασανισμένη και γεμάτη στερήσεις. Η αγραμματοσύνη κυριαρχούσε ανάμεσα στον αγροτικό κόσμο και αποτελούσε εμπόδιο στη μελέτη και προώθηση μέτρων για τη βελτίωση της ζωής του. Οργιάζει η τοκογλυφία και η εκμετάλλευση τόσο από τους ντόπιους τοκογλύφους, εμπόρους και μεσίτες όσο και από την Αγγλική αποικιακή διακυβέρνηση.

Μερικά αποσπάσματα από τον Γιάννη Λεύκη «Οι Ρίζες» δίνουν την εικόνα της κατάστασης του αγροτικού κόσμου, την εποχή εκείνη:

«Αν ένας χωρικός χρειάζεται σπόρο, ο τοκογλύφος του δανείζει το σπόρο με τον όρο να πάρει το μισό απ' αυτό που θα παραχθεί. Αν για οποιοδήποτε λόγο η σπορά καταστραφεί, ο γεωργός είναι υπόχρεος να πληρώσει τον σπόρο με τόκο 30-40%. Με τέτοιο τρόπο δανείζανε χρήματα πολλοί πλούσιοι γαιοκτήμονες και σχεδόν όλοι οι έμποροι.»

Και η φορολογική πολιτική της Αγγλικής κυβέρνησης ήταν σε βάρος του αγροτικού κόσμου. Η κυβέρνηση συνέχιζε να φορολογεί την μικρή παραγωγή του τόπου. Ο χωρικός ήταν υποχρεωμένος κάθε χρόνο να παραδίνει στην κυβέρνηση το ένα δέκατο της παραγωγής του (σιτάρι, κριθάρι κ.ά.) Ο φόρος αυτός ήταν γνωστός σαν «δεκάτη». Η φορολογία αυτή απομυζούσε κάθε χρόνο κάπου ΛΚ120,00 ποσό τεράστιο για την εποχή. Καταργήθηκε το 1926 και επιβλήθηκε νέος τρόπος φορολογίας.

Μετά την παραμικρή αναποδιά στην οικονομία του αγροτικού νοικοκυριού η αγροτική κτημοσύνη άλλαζε ιδιοκτήτη. Έτσι σε διάφορες περιοχές, χιλιάδες αγρότες μετατράπηκαν σε αχτήμονες και ζητούσαν δουλειά στα μεταλλεία που αποτελούσαν την πιο βασική απασχόληση της εποχής εκείνης. Επειδή η κατάσταση στο νησί ήταν τραγική και ιδιαίτερα σε χρονιές ανομβρίας οι αγρότες της Κύπρου άρχισαν να ξενιτεύονται σε διάφορα μέρη του κόσμου για αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης. Μεγαλύτερη μετανάστευση έγινε το 1930 - 1932 και με την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ 1955 - 1959.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1920 - 1930 κάτω από την επίδραση των κοινωνικοπολιτικών αλλαγών που αναπτύσσονται στον κόσμο, άρχισαν να παρουσιάζονται οι πρώτοι αγροτομορφωτικοί σύλλογοι στα χωριά. Η αγραμματοσύνη, η προκατάληψη, η μοιρολατρία αποτελούσαν όμως εμπόδια στις προσπάθειες αυτές.

(1. Καρούζη - Καμηλάρης, 1972, 2. Λέφκης, 1984, 3. Φιλόκυπρος, Τόμος 8, 1986)

2. Εξέλιξη της τεχνικής της καλλιέργειας

Οι τεχνικές της καλλιέργειας χαρακτηρίζονταν μέχρι πριν την ανεξαρτησία από ένα πρωτογονισμό. Μεγάλοι και μικροί γαιοκτήμονες χρησιμοποιούσαν τα ίδια μέσα. Για

παράδειγμα το ξύλινο άροτρο, η σκαπάνη, η αξίνη, η σφύρα για το σπάσιμο των σβώλων, το δρεπάνι ήταν τα ίδια όπως και κατά την αρχαιότητα.

Χαρακτηριστικά ο διευθυντής του Τμήματος Γεωργίας γράφει στα βιβλία γεωργικών εκθέσεων:

«Τα μέσα καλλιέργειας έκτοτε (εποχή Στράβωνος 63 - 25 μ.Χ) δεν μετεβλήθησαν βεβαίως πολύ. Ουδεμία αμφιβολία ότι ο τρόπος της καλλιέργειας και της σποράς ως και τα άροτρα και τα δρεπάνια, τα σήμερα χρησιμοποιούμενα υπό των Κυπρίων, ελάχιστα διαφέρουν των της εποχής του Στράβωνος. Όπως τότε ούτε και σήμερα οι σιτοπαραγωγικά γαίαι της Κύπρου δεν λιπαίνονται.» Οι πρώτες καλλιέργειες στο νησί ήταν η σιτηροκαλλιέργεια, αμπελουργία, καλλιέργεια ζαχαροκάλαμου, λιναριού, βαμβακιού κ.ά.» (Πανάρετος, 1959)

Η πρώτη αγωνιστική μηχανή κατασκευάστηκε στο Λευκόνοικο της επαρχίας Αμμοχώστου το 1938. Αντί το αλακάτι που χρησιμοποιείτο για την άντληση νερού αρχές της Αγγλοκρατίας, εισάγονται από το Τμήμα Γεωργίας στα Δασικά φυτώρια οι πρώτοι ανεμόμυλοι. Σήμερα πολύ λίγοι ανεμόμυλοι λειτουργούν, ενώ χρησιμοποιούνται κυρίως γεωτρήσεις. Μαζί με τα υπόγεια νερά χρησιμοποιούνται και μεγάλες ποσότητες επιφανειακών νερών που συγκεντρώνονται κυρίως σε υδατοφράκτες φράγματα ή δεξαμενές.

3. Μεταφορικά μέσα

Για την μεταφορά των γεωργικών προϊόντων στις πόλεις χρησιμοποιούσαν τα ζώα κάρρα «καρρέπτες» και άμαξες. Σε μακρινές αποστάσεις που απαιτείτο δύο-τρεις μέρες για να φτάσουν έκαναν σταθμό σε μικρά πανδοχεία τα «Χάνια» όπου έμειναν εκείνοι και τα ζώα τους για να ξεκουραστούν και να συνεχίσουν την άλλη μέρα. (Παράρτημα Β, Εικόνα 1)

Γύρω στα 1903 μπήκε στην υπηρεσία των μεταφορικών και ο σιδηρόδρομος που είχε αφετηρία την Αμμόχωστο και κατέληγε στο Καλό Χωριό Λεύκας. Από τα χωριά που περνούσε είχε ένα μικρό παρακλάδι σιδηροδρομικής γραμμής, όπου άφηνε δύο-τρία φορτηγά βαγόνια για να φορτώσουν οι παραγωγοί και να τα παραλάβει κατά την επιστροφή τους. Χρησιμοποιείτο και για την μεταφορά επιβατών. Διαλύθηκε αργότερα με την αυξημένη εμφάνιση αυτοκινήτων.

4. Οικογένεια και απασχόληση

Μέχρι πρόσφατα η δομή της οικογένειας ήταν πατριαρχική και μόνο η οικογένεια αποτελούσε οικονομική μονάδα στο Κυπριακό χωριό. Τα μέλη της οικογένειας ήταν απλοί εργάτες εργαζόμενοι για το κοινό όφελος της μονάδας αυτής, από την οποία αποχωρίζονταν μόνο για να αποτελέσουν νέα οικονομική μονάδα όταν η πατρική εξουσία θεωρούσε ότι έπρεπε συνήθως μετά το γάμο. Τα πρώτα χρόνια ο νέος νοικοκύρης είχε μια οικονομική εξάρτηση από τον πατέρα. Όταν η οικονομική μονάδα διασπόταν σε πολλές άλλες, προσέφεραν αμοιβαία τις υπηρεσίες τους όποτε ήταν ανάγκη.

Πολλές φορές επειδή οι γεωργικοί κλήροι στην Κύπρο ήταν μικροί ή και για λόγους καθαρά οικονομικούς, οι συγγενείς στηρίζοντα σε συνεταιριστική διαδικασία και είχαν από κοινού την γεωργική τους εκμετάλλευση. Παράλληλα για την επιβίωση της γεωργικής τους μονάδας, απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η αλληλοβοήθεια μεταξύ συγγενών στις διάφορες εποχιακές εντατικές γεωργικές δραστηριότητες όπου ορισμένες φορές ισχύει μέχρι και σήμερα. Αυτή η σχέση ενδυναμώνει περισσότερο τους κοινωνικούς δεσμούς της οικογένειας.

Ήταν καθολικό σχεδόν φαινόμενο να διακόπτουν το σχολείο, ή να το εγκαταλείπουν στη μέση τα παιδιά για να βοηθήσουν τους γονείς στις ασχολίες τις οποίες τελικά θα αναλάμβαναν τα ίδια. Τα κορίτσια επίσης συχνά δεν πήγαιναν σχολείο για να φροντίζουν τα μικρότερα τους αδέρφια, την εκτροφή ζώων και αναλάμβαναν τις οικιακές ασχολίες, όταν η αγρότισσα ασχολείτο στη γεωργία.

(1. Χ»Ιωάννου, 1979, 2. Markides, 1978)

5. Αγροτική έξοδος

Με το Β' Παγκόσμιο πόλεμο δημιουργήθηκαν ευκαιρίες για απασχόληση στις πόλεις και ένας μεγάλος αριθμός κατοίκων των ορεινών και απομακρυσμένων περιοχών καταφεύγει σ' αυτές για απασχόληση.

Μετέπειτα με την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας στο νησί, παρουσιάστηκαν μεγάλες

ευκαιρίες και νέα επαγγέλματα στις κυβερνητικές υπηρεσίες, στο εμπόριο, στη βιομηχανία, στα λιμάνια, στα εργοστάσια, στις βιοτεχνίες κ.ά.

6.3. Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

«Το ακόλουθο παράδειγμα, το οποίο είναι χαρακτηριστικό των ορεινών περιοχών που υπέστησαν αγροτική έξοδο, μαρτυρεί το μέγεθος της τάσης αυτής στην Κύπρο. Το παράδειγμα αναφέρεται στην περιοχή των αμπελοχωριών της επαρχίας Λεμεσού, όπου αποδείχθηκε σε έρευνα που έγινε το 1977 πως το 78% του πληθυσμού που εγκατέλειψε την περιοχή και εγκαταστάθηκε σε πόλη, για να ασκήσει άλλο επάγγελμα του γεωργού.

Η έλλειψη δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα οικονομικής δραστηριότητας στα χωριά και επομένως η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης στους τομείς αυτούς του υποαπασχολούμενου στη γεωργία εργατικού δυναμικού, υπήρξαν μαζί με την έλλειψη στα χωριά ευκαιριών για εκπαίδευση, επίσης σημαντικοί παράγοντες της απόδοσης του δείκτη μετανάστευσης από τις αγροτικές περιοχές.» (Ράγκου, 1983)

6. Μόρφωση

Στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας η εκκλησία πρωτοστατεί στη μόρφωση των Ελληνοκυπρίων. Δημιουργεί και στηρίζει σχολεία διαδραματίζοντας έτσι καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση της εθνικής συνείδησης. Οι μονές γίνονται σχολεία. Το 1900 δημιουργούνται τα πρώτα παρθεναγωγεία. Εκτός από τα κύρια μαθήματα διδάσκονται και εργόχειρο. Τις δαπάνες των σχολικών κτιρίων και τους μισθούς των δασκάλων τα πλήρωνε η κοινότητα.

Επί Κυπριακής Δημοκρατίας γίνεται πλέον υποχρεωτική η εκπαίδευση στα παιδιά των δημοτικών σχολείων. Σε μερικά αγροτικά κέντρα, λειτούργησαν για ορισμένο χρονικό διάστημα οκτατάξια δημοτικά σχολεία, με σκοπό να βοηθήσουν τους νέους της υπαίθρου που δεν είχαν την δυνατότητα να φοιτήσουν σε σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης, να αυξήσουν τη γενική τους μόρφωση και να ειδικευτούν σε θέματα γεωργίας, οικιακής οικονομίας και πρακτικών κατασκευών. Αργότερα γίνεται θεσμός δωρεάν φοίτηση στα σχολεία μέσης Παιδείας και τα οκτατάξια καταργούνται.

Το 1911 ιδρύθηκε στη Λευκωσία η Γεωργική Σχολή. Το 1913 η Σχολή αναδιοργανώθηκε και μετονομάστηκε σε Γεωργικό Κολέγιο με τριετή φοίτηση. Υπολογίζεται ότι αποφοιτήσαν

κάπου 500 από τους οποίους αρκετοί προσλήφθηκαν στην Υπηρεσία του Γεωργικού Τμήματος.

Με την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας ιδρύθηκε το Γεωργικό Γυμνάσιο Μόρφου όπου φοίτησαν πολλοί μαθητές της υπαίθρου.

(1. Μιχαλοπούλου, 1990, 2. «Αγρότης», 1997)

7. Μικρές βιοτεχνίες και επαγγέλματα

Στη κλειστή αγροτική κοινωνία που η οικογενειακή μονάδα στηριζόταν στο θεσμό της προίκας, αναπτύχθηκε ένα σπουδαίο χειροτεχνικό υλικό με υφαντά και κεντήματα. Η εμπειρία αυτή τους οδήγησε σιγά σιγά να διαμορφώσουν μια μικτή γεωργική και χειροτεχνική οικονομία, οργανωμένη με βάση την οικογενειακή εργασία.

Η μεγαλύτερη μονάδα παραγωγής λαϊκής τέχνης ήταν η οικογένεια με εργαστήριο την κατοικία όπου το δυναμικό της ήταν κυρίως γυναίκες, ιδιαίτερα σε ορισμένους κλάδους όπως η υφαντική (Λευκονιτζίτικο, Ασσιώτικο) και το κέντημα (Λευκαρίτικο).

Διαχρονικά αναπτύχθηκαν η μεταλλουργία, ξυλογλυπτική, αργυροχοΐα, χρυσοχοΐα, κεραμική, καλαθοπλεκτική και άλλες μικροτεχνίες. (Παράρτημα Β, Εικόνα 2)

Σε κάθε κοινότητα δημιουργήθηκαν διάφορα επαγγέλματα που ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της τότε εποχής. Για την κατοικία και τον εξοπλισμό της υπήρχαν οι πλιθαραδες, οι πετροκόπτοι, οι καρεκλάδες, οι παπλωματάδες, οι μεταξάδες, οι τσαγκάρηδες (υποδηματοποιοί), οι μάντηδες (γανωματάδες). (Παράρτημα Β, Εικόνα 3)

Για τη γεωργία υπήρχε ο αθκιακάς (τοποθετούσε αθκιάτζια - πυριτόλιθους στις δουκάνες για το αλώνισμα), οι καλλικάδες (πεταλλωτήδες), κωμοδρόμοι (σιδεράδες που επιδιόρθωναν γεωργικά εργαλεία), καρρεττάρηδες (κατασκεύαζαν ξύλινα αμάξια). Τα περισσότερα από αυτά τα επαγγέλματα σήμερα έχουν καταργηθεί.

(1. Λαϊκοί τεχνίτες της Κύπρου, 1981, 2. Μιχαλοπούλου 1993)

8. Αγροτόσπιτο

Το πρώτο σπίτι που κτίζεται μετά τις καλύβες των πανάρχαιων συνοικισμών, είναι μια μεγάλη στενόμακρη κάμαρη γνωστή σαν «μακρυνάριν». Μέσα σ' αυτό το χώρο διαβιούσε όλη η αγροτική οικογένεια και υπήρχε όλος ο οικιακός εξοπλισμός. Δίπλα ήταν κτισμένο το

«σπιτούϊν» που χρησιμοποιείτο γι αποθήκη γεωργικών προϊόντων και σαν σταύλος για τα ζώα. Ύστερα προστέθηκε ακόμα μια κάμαρη το «παλατουϊν». Αυτός ο τύπος υπάρχει ακόμα μέχρι σήμερα στην επαρχία Πάφου.

Στην Μεσαορία κτίζετο το «δίχωρον» σπίτι με τις καμάρες. Ο ηλιακός ήταν ο χώρος εκείνος που ήταν εύκολα εκτεθειμένος στον ήλιο και προσφερόταν για τις καθημερινές οικιακές δουλειές κυρίως κατά το χειμώνα. Από τον ηλιακό προχωρούμε στο δίχωρο που χρησιμοποιείτο και σαν σαλόνι αλλά και σαν υπνοδωμάτιο. Ήταν ο κατ' εξοχή χώρος διαμονής της οικογένειας. Από το δίχωρο υπήρχε πρόσβαση στο λεγόμενο «σώσπιτο» (χώρος όπου φύλαγαν τους καρπούς). Στη δεξιά πλευρά του ηλιακού από μια είσοδο έμπαιναν στο κελλάρι (χώρος που έτρωγαν). Στην αριστερή πλευρά του ηλιακού υπήρχε είσοδος από την οποία έμπαιναν στο μαγειρείο. Επειδή οι οικογένειες ήταν κυρίως γεωργικές συνέχεια με το δίχωρο ήταν το «σιελονάρι» (φύλαγαν τις ζωοτροφές) και στη συνέχεια ακολουθούσαν οι στάβλοι όπου έβαζαν τα ζώα. Αργότερα άρχιζαν να κτίζονται τα «πόρτια» σπίτια με τις εξώθυρες και τους ωραίους σιδερένιους φεγγίτες. Στο κέντρο είναι κτισμένος ο ηλιακός με δύο κάμαρες στο πλάγιο σαλόνι και υπνοδωμάτιο και η κουζίνα στο πίσω μέρος του σπιτιού.

Μεταγενέστερα το αγροτόσπιτο κτίζεται το ίδιο όπως την αστική κατοικία δηλαδή με ξεχωριστά υπνοδωμάτια, σαλόνι, κουζίνα και χώρους υγιεινής. Στην αυλή του αγροτόσπιτου προστίθεται κατά κανόνα μια αποθήκη για γεωργικούς σκοπούς.

Ο εξοπλισμός της λαϊκής κατοικίας που ήταν απαραίτητος για τις ανάγκες της οικογένειας, συνίστατο από πολύ περιορισμένα σκεύη: δύο-τρία λαβέζια (χάλκινες κατσαρόλες), το χαρτζίν (λέβητας για παρασκευή τυροκομικών προϊόντων), λίγα πήλινα ποτήρια και πιάτα και λίγα κουτάλια. Πρώτης ανάγκης για την παρασκευή ψωμιού ήτο η σκάφη η «σανικιά» (μεγάλη φαρδιά σανίδα), το σανίδι με τα κουφώματα και το μαρζάτζιν (πλάστης) για το άνοιγμα της ζύμης.

(1. Πανάρετος, 1977, 2. Κυπριανού, Τόμος 1Α, 1981)

9. Συμβολή των γυναικών στην οικιακή οικονομία και στην παραγωγή μέχρι πριν την ανεξαρτησία της Κύπρου

Η αγροτική οικογένεια ήταν μια οικονομική μονάδα, τόσο παραγωγική όσον και καταναλωτική, αφού οι περισσότερες οικονομικές διαδικασίες γίνοντο στην κλειστή

αγροτική οικιακή οικονομία και στην γεωργικής της εκμετάλλευση. Ουσιαστική ήταν η συμβολή των γυναικών στις οικιακές εργασίες όσο και στις αγροτικές.

Κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες και την έλλειψη στοιχειωδών μέσων, η αγρότισσα είχε την αποκλειστική ευθύνη για την ανατροφή των παιδιών της και την φροντίδα του νοικοκυριού της. Μέχρι αρχές της δεκαετίας του 1960 το Κυπριακό νοικοκυριό εστερείτο τα πιο βασικά μέσα που χρησίμευαν στις καθημερινές ασχολίες της γυναίκας. Πολύ χαρακτηριστική περιγραφή της κύπριας αγρότισσας της τότε εποχής είναι το απόσπασμα από το βιβλίο του Τεύκρου Ανθία, «Ζωντανή Κύπρος»:

«Παλεύουν με τη γη ηρωικά χωρίς ως τόσο να πληρώνεται ο μόχθος και η αγωνία τους. Είναι και οι δύο βασανισμένοι. Μα πιο πολύ η γυναίκα. Η ακαταπόνητη αυτή ηρωίδα που κρατάει στους ώμους της ένα ολάκερο σπίτι – δίχως κανένα βοηθό – έχοντας όλη την ευθύνη του νοικοκυριού, την υποχρέωση να εργάζεται πλάι τ' άντρα σε όλες τις δουλειές και πάνω απ' όλα, το ιερό χρέος να γεννοβολάει κάθε ένα-δύο χρόνια, να ανατρέφει, να μεγαλώνει τα παιδιά, φτάνοντας ως τη μαρτυρική αυτοθυσία.»

Η διαδικασία δημιουργίας βασικών καθημερινών αναγκών σε κάθε νοικοκυριό, αρχίζει από την παραγωγή και επεξεργασία της πρώτης ύλης μέχρι και την κατανάλωση του τελικού προϊόντος. Μάλιστα για την προετοιμασία των διαφόρων ασχολιών απαιτείτο μεγάλη διαδικασία, πολύς χρόνος και μόχθος. Για παράδειγμα για να ετοιμάσει η οικοκυρά το ψωμί, θα πρέπει να έχει η ίδια παράξει το σιτάρι, να το μεταφέρει στο μύλο για άλεσμα, να το ζυμώσει, και να προετοιμάσει το φούρνο της που προϋπόθετε την μεταφορά ξύλων από κάποιες μακρινές αποστάσεις. Σημαντικό πρόβλημα ήταν το νερό το οποίο η νοικοκυρά έπρεπε να τα αντλήσει από το πηγάδι του σπιτιού, ή να το μεταφέρει από κάποιο άλλο πηγάδι ή ποταμό για τις καθημερινές της ανάγκες.

Μια από τις βασικές ασχολίες του νοικοκυριού ήταν η εκτροφή διαφόρων οικιακών ζώων όπως, πουλερικά και μια-δυο κασίκες για την εξασφάλιση γάλακτος και τυροκομικών προϊόντων, αυγών και κρέατος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ήταν η εκτροφή του χοίρου σε κάθε σπίτι, όπου μετά από κάποια διαδικασία διατήρησης του εξασφάλιζαν μαγειρικό λίπος και κρέας ολόχρονα.

Για την ενδυμασία της οικογένειας απαραίτητος ήταν ο αργαλειός σε κάθε σπίτι. Οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν σαν πρώτη ύλη λινάρι, βαμβάκι, μαλλί και μετάξι (ανάλογα με

την πρώτη ύλη της περιοχής και ύφαιναν το ρουχισμό της οικογένειας).

Σημαντική ήταν η συνεισφορά των γυναικών στις διάφορες αγροτικές εργασίες: κηπουρική, δεντροκομία, αμπελουργία, καπνοκαλλιέργεια, σιτηροκαλλιέργεια. Ασχολούνταν με την σπορά, πότισμα, σκάλισμα, κλάδευμα, θέρισμα, συγκομιδή, συσκευασία και μεταφορά γεωργικών προϊόντων. Πολλές φορές ένεκα της απουσίας μεταφορικών μέσων, τα μετέφεραν οι ίδιες. Παράλληλα στην κτηνοτροφία ασχολούνταν με την εκτροφή ζώων και αποκλειστικά με την παρασκευή γαλακτοκομικών προϊόντων.

Στην εκχέρσωση και ισοπέδωση των χωραφιών συμμετείχαν εξ ίσου με τον άντρα, ακόμα και στο κτίσιμο του πετρόκτιστου σπιτιού τους. (Παράρτημα Β, Εικόνα 4)

Κατά κανόνα οι αγρότισσες και περισσότερο στις ορεινές περιοχές, εργάζονταν περισσότερο και σκληρότερα από τους άντρες. Οι άντρες κατέφευγαν (όπως συμβαίνει και σήμερα στις πιο πολλές φορές) στο καφενείο για ψυχαγωγία, ενώ οι αγρότισσες από τις αυγινές ώρες μέχρι αργά τα μεσάνυχτα, με φωτισμό το λυχνάρι, ασχολούνταν παράλληλα με τις αγροτικές εργασίες και με όλες τις επίτινες φροντίδες του σπιτιού και της οικογένειας τους. Μοναδική ψυχαγωγία γι' αυτές ήταν μόνο οι γάμοι και τα πανηγύρια του χωριού τους.

(1. Μιχαλοπούλου, 1993, 2. Κυπριανού, Τόμος Η', 3. Τεύκρος, 1940)

10. Επιδράσεις που δέχτηκε το αγροτικό νοικοκυριό

Λόγω της στρατηγικής θέσης της Κύπρου στη λεκάνη της νοτιανατολικής Μεσογείου, εκεί όπου διασταυρώνονται οι πολιτισμοί Ανατολής και Δύσης, οι διάφοροι κατά καιρούς κατακτητές έχουν ασφαλώς συμβάλει στη διαμόρφωση του πολιτισμού και της τέχνης από τα βάθη της ιστορίας.

Παρ' όλον που η σημερινή κυπριακή διάλεκτος είναι καθαρά αρχαία ελληνική γλώσσα (πανομοιότυπη με ορισμένα νησιά του Αιγίου (Κρήτη, Ρόδο, Κως και Μυτιλήνη) περιέχει πολλές λέξεις και φράσεις από τους διάφορους κατά καιρούς κατακτητές (Αραβες, Ενετοί, Τούρκοι και Άγγλοι).

Παράλληλα υπάρχει μεγάλη επίδραση στα τραγούδια, στη μουσική, λαϊκά παιχνίδια, θρησκευτικά έθιμα, χορούς και ενδυμασία από τους διάφορους κατακτητές. Για παράδειγμα το διτζίκιν (άθλημα άρσεως βαρών), προέρχεται από την αρχαία Ελλάδα και

Βυζάντιο.

Η Τουρκική κυριαρχία που διάρκεσε 300 χρόνια, είχε δυσμενείς επιδράσεις στην ελληνική οικογένεια στον ραγιαδισμό των αντρών και στον παραγκωνισμό των γυναικών κατάλοιπο μέχρι σήμερα στις αγροτικές περιοχές.

Η λαϊκή τέχνη που έχει τις ρίζες της και τις καταβολές της από τα πανάρχαια χρόνια, από την διακόσμηση των διαφόρων ευρημάτων φαίνεται ότι έχει επηρεαστεί από την αρχαία Ελλάδα και την χριστιανική θρησκεία. Το λευκαρίτικο κέντημα επηρεάστηκε κατά πολύ από την κεντητική τέχνη των Βενετσιάνικων αρχοντισσών (εποχή της Ενετικής κατοχής), που κατόρθωσαν να δώσουν ένα νέο τοπικό χαρακτήρα πιο σύνθετο και πιο λεπτοδουλεμένο. Για παράδειγμα ένας τύπος γαζιού σήμερα ονομάζεται βενέτικο. Τα πολύχρωμα μεταξωτά κεντήματα έχουν ριζωμένα βαθιά μέσα τους βυζαντινά πρότυπα.

Τα σπίτια επί Τουρκοκρατίας δεν είχαν παράθυρα προς το δρόμο, οι αυλές ήταν κτισμένες με ψηλούς τοίχους για λόγους ασφάλειας. Σε αντίθεση με την περίοδο της Αγγλοκρατίας που εξέλειπαν αυτά τα προβλήματα, τα σπίτια εκτίζοντο με μεγάλα παράθυρα.

Κατάλοιπα από τους Τούρκους έχουμε και στα διάφορα παραδοσιακά παρασκευάσματα.

Η σημερινή διαμόρφωση του συστήματος διακατοχής της γης, είναι αποτέλεσμα της τουρκικής και αγγλικής κατοχής του νησιού. Κύρια χαρακτηριστικά του συστήματος αυτού είναι ο πολυτεμαχισμός και ο μικροτεμαχισμός της αγροτικής ιδιοκτησίας, η δυαδική ή πολλαπλή μορφή ιδιοκτησίας (άλλος κατέχει τη γη και άλλος τα δέντρα ή το νερό πάνω σ' αυτή).

- (1. Λαϊκοί Τεχνίτες της Κύπρου, 1981, 2. Ελληνικά Έθνη και Έθιμα στην Κύπρο, 1994, 3. Κυπριανού, 1995, 4. Λευκαρίτικο Κέντημα, 1988)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ

1. Πατριαρχική οικογένεια – κοινωνικοί δεσμοί

Η παραδοσιακή αγροτική οικογένεια της Κύπρου, στην προσπάθειά της να γίνει μια αυτάρκης οικονομική μονάδα και δεδομένης της απουσίας οποιουδήποτε μέσου (μηχανοποίησης, πληροφόρησης, επικοινωνίας), ανέπτυξε συλλογικό πνεύμα, πρότυπα συνεργατισμού και αλληλοβοήθειας.

Η παραδοσιακή αγροτική οικογένεια κάλυπτε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και τα μέλη της, αφ' ενός είχαν συναισθηματική ταύτιση και αφ' εταίρου ταύτιζαν απόλυτα την επιβίωσή τους με την οικογένεια.

Η συνεργασία, η κοινωνικότητα, η συμπόνια, η αλληλεγγύη, η φιλοξενία, ο αλληλοσεβασμός, η εκτίμηση και η ανθρωπιά ήταν τα κύρια χαρακτηριστικά της πατριαρχικής αγροτικής οικογένειας στο Κυπριακό αγροτικό χώρο.

2. Εξελικτική Πορεία

Ο γεωργός σαν άτομο πολυάσχολο, χωρίς να έχει ευκαιρία ανάσας, αφού μια μόνη απασχόληση στο γεωργικό του έργο δεν του έδινε τα μέσα να ζήσει με σχετική άνεση και αξιοπρέπεια. Και όμως έβρισκε ευκαιρίες να χαρεί τη ζωή του, να τραγουδήσει, να εκφράσει τις χαρές και τις λύπες του και πότε να αναφέρεται με περηφάνια στους ηρωισμούς και τα κατορθώματα των προγόνων του και μ' αυτό το τρόπο διατήρησε και ανέπτυξε σ' όλη την μακράιωνη ιστορία του, τις παραδόσεις τα ήθη και τα έθιμα της φυλής και του έθνους.

Τα πανηγύρια, οι γάμοι, οι λειτουργίες ήταν οι κυριότερες ευκαιρίες αναψυχής, ψυχαγωγίας και κοινωνικής επαφής ανάμεσα στους χωρικούς που η ζωή τους ήταν όπως γενικά και του Μεσαιωνικού ανθρώπου, σκληρή δύσκολη εναλλαγή υποχρεώσεων και αβεβαιοτήτων με την υγεία έρμαιο των ασθενειών. Τα χαρτώσια (αρραβώνες), οι γάμοι, τα βαφτίσια, γιορτές θρησκευτικές (Λαμπρή, Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, οι Σήκωσες) και το σφάξιμο των χοίρων του έδιναν την ευκαιρία να σμίξει με το συγγενολόι

του, να διασκεδάσει, να χαρεί μα και να διατηρήσει πολύ πολύ στενούς οικογενειακούς και φιλικούς δεσμούς με όλους.

3. Συνεισφορά της υπαίθρου στην Κυπριακή κοινωνία

Τα αρχέγονα και αθάνατα βιώματα του αγροτικού πληθυσμού της Κύπρου στήριζαν και ενέπνεαν τους αγώνες ενάντια στους εκάστοτε αναρίθμητους κατακτητές.

«Κατά την τετράχρονη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. (1955 – 1959) η ύπαιθρος ήταν βασικά εκείνη που υπέφερε από τα ποικίλα στρατιωτικά μέτρα των Άγγλων (έρευνες, συλλήψεις, ανατινάξεις σπιτιών) ενώ ο αγροτικός πληθυσμός ήταν ο κύριος τροφοδότης της ΕΟΚΑ σε μαχητές – αντάρτες καθώς και σε τρόφιμα και άλλα εφόδια για την συντήρησή της. Αλλά και από τις τάξεις της αγροτιάς προέρχονταν όλοι σχεδόν οι επώνυμοι ήρωες και όλα τα θύματα του πολέμου.» (Φιλόκυπρος, Τόμος 1)

Γόνοι αγροτικών κυπριακών νοικοκυριών με αρκετές θυσίες και κόπους, αναπτύχθηκαν σε γνώση, καλλιέργεια, αρετή και σαν λειτουργοί της εκπαίδευσης, στελέχη της εκκλησιαστικής ζωής, εργάτες της διοικητικής επιστημονικής και κοινωνικής ζωής μεταλαμπάδευσαν με τη ζωή και το έργο τους ήθη και έθιμα, αξίες και αρετές στον Κυπριακό λαό και συνέτειναν πολύ στην καλλιέργεια της ανθρωπιάς και μιας ζωής εμποτισμένης με στοιχεία του ωραίου, του μεγάλου και του αληθινού.

Το αγροτικό νοικοκυριό διατηρεί τις αγροτικές περιοχές, κρατά τον πληθυσμό στην ύπαιθρο και δημιουργεί απασχόληση και εισόδημα. Παράγει αγροτικά προϊόντα για τον επισιτισμό του πληθυσμού, διατηρεί την πολιτιστική παράδοση και κρατά ζωντανά τα ήθη και έθιμα.

Σημερινό φαινόμενο σε ορισμένες ευνοϊκές περιοχές της υπαίθρου, είναι η ανάπτυξη του Αγροτουρισμού με όλα τα κοινωνικοοικονομικά οφέλη.

Με την δημιουργία αγροτουρισμού στο νησί επιδιώκονται ορισμένοι βασικοί στόχοι οι κυριότεροι των οποίων είναι:

- Η συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στην ύπαιθρο.
- Η δημιουργία συμπληρωματικής απασχόλησης για τον αγροτικό πληθυσμό και αύξηση του εισοδήματός του.
- Προστασία Φυσικού Περιβάλλοντος.
- Η διαφύλαξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

- Αποκέντρωση του μαζικού τουρισμού και ανάπτυξη μειονεκτικών περιοχών.
- Προώθηση των γεωργοκτηνοτροφικών προϊόντων, οικοτεχνιών και βιοτεχνικών προϊόντων.

4. Σημασία της Λαϊκής Πολιτιστικής Παράδοσης στο νησί

Τα δημοτικά μας τραγούδια, οι μύθοι, τα παραμύθια, οι παροιμίες, τα αινίγματα, η μουσική, οι χοροί, οι παρομοιώσεις, οι παραδόσεις, τα ήδη και τα έθιμα που είναι γεννήματα και δημιουργήματα του λαού και ειδικότερα του αγροτικού κόσμου, στερεωμένα πάνω στους αιώνες της μακραίωνης ιστορίας του, διαμόρφωσαν τον σημερινό χαρακτήρα του κόσμου της υπαίθρου και έχουν μια ξεχωριστή αξία και σημασία.

Όλα αυτά, μαζί με τη γλώσσα και την έκφραση που στην Κυπριακή Διάλεκτο, αποτελούν τις πηγές και τις ρίζες πάνω στις οποίες στηρίχθηκε μέχρι τις μέρες μας ο λαϊκός μας πολιτισμός, βασικό συστατικό στοιχείο για την επιβίωση μας σαν λαός στη γη των προγόνων μας. Πάνω σ' αυτόν τον κόσμο πρέπει να βασίζεται με σιγουριά το έθνος ολόκληρο για επιβίωση και προκοπή σε καιρούς καταλυτικούς σαν τους σημερινούς.

5. Αναβάθμιση του κοινωνικού ρόλου της αγροτικής οικογένειας

Στη σημερινή κοινωνία η εξάπλωση της σύγχρονης τεχνολογίας, ο διαρκής βομβαρδισμός με ξενόφερτα μηνύματα από τα ηλεκτρονικά μέσα μαζικής ενημέρωσης και η ταχύτητα διάδοσής τους, η μείωση των αποστάσεων, η εισβολή του Τουρισμού, ο αποπροσανατολισμός από τις ηθικές αρχές και αξίες, άγνωστα και ανεπιθύμητα όλα αυτά που με βίαιο τρόπο έχουν εισχωρήσει στην ήσυχη παραδοσιακή ζωή και σίγουρα έχουν αλλοιώσει και εξαφανίσει παραδόσεις και νοήματα της ζωής που για αιώνες ήταν θεμέλια και χαρακτηριστικά της ταυτότητας της κυπριακής αγροτικής οικογένειας.

Ο αγροτικός πληθυσμός που παραμένει στην ύπαιθρο, διατηρεί την ύπαιθρο, και τον πληθυσμό μακριά από την πόλη και τα προβλήματα που δημιουργούνται από την αστυφιλία, τροφοδοτεί την πόλη με ανθρωπιά και αξίες, συντηρεί τον παραδοσιακό και εθνικό χαρακτήρα του νησιού.

Σήμερα ο αγροτικός πληθυσμός της Κύπρου, ειδικά στις πεδινές περιοχές (σε αντίθεση με τις ορεινές περιοχές που έχουν σχεδόν εγκαταλειφθεί) όχι μόνον έχει παραμείνει στην ύπαιθρο αλλά έχει δημιουργήσει και ενεργά λαμβάνει μέρος σε επιτροπές, συλλόγους,

συνδέσμους, συμβούλια που αφορούν την κοινωνική και οικονομική του ανάπτυξη, όπως: συμβούλια κοινοτικής ευημερίας, αντικαρκινικός σύνδεσμος, συμβούλιο ευημερίας τυφλών, επιτροπή αιμοδοσίας, σύνδεσμος καρκινοπαθών, διαβητικών, χριστιανικός σύνδεσμος, επιτροπή συνεργατισμού, επιτροπή προστασίας περιβάλλοντος, κ.λ.π.

Σήμερα ο κοινωνικός ρόλος της αγροτικής οικογένειας έχει αναβαθμιστεί και η αγροτική οικογένεια παραμένει πλήρης σταθερών αξιών και με σαφή πρότυπα.

6. Συντήρηση ήθων και εθίμων του προσφυγικού αγροτικού πληθυσμού

Ο προσφυγικός κόσμος της υπαίθρου παρόλα τα δεινά και τον ξεριζωμό της Τουρκικής εισβολής του 1974, διαφύλαξε αυτά που δεν μπόρεσε κανένας να του πάρει μέχρι τώρα τα ήθη και έθιμα της πολιτιστικής του κληρονομιάς. Ίσως αυτό το κληροδότημα να είναι σήμερα και το μοναδικό του στήριγμα μέχρι την μέρα της επιστροφής.

Όλοι οι πρόσφυγες όπου κι αν βρίσκονται σήμερα, αναβιώνουν όλα τα ήθη και έθιμα όπως τα ζούσαν τότε στα χωριά τους.

Αυτό μαρτυρεί ένα τηλεοπτικό πρόγραμμα του Υπουργείου Υγείας «Ο κόσμος της υπαίθρου» 1993 όπου πρόσφυγες αγρότες από 27 κοινότητες της κατεχόμενης Μεσαορίας διαβίωναν με μεγάλη νοσταλγία τα ήθη και έθιμα του δωδεκαήμερου των Χριστουγέννων.

Οι πρόσφυγες συγχωριανοί ξαναναμώνουν συνήθως την ημέρα του Αγίου προστάτη του χωριού τους, για να γιορτάσουν και να ξαναθυμηθούν τις παλιές μέρες.

(1. Αποστολόπουλος, 1996, 2. Εγγλέζου-Κουάλης, 1996, 3. Markides, 1978, 4. Κουρτελλάρης, 1998, 5. Κυπριανού, 1995)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ

1. Οικονομική κατάσταση μέχρι την ανεξαρτησία

Πριν από το 1960 η Κύπρος ήταν μια υπανάπτυκτη αγροτική κοινωνία, όπως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί με τον γενικά παραδεκτό όρο, σε σύγκριση με τις δυτικές κοινωνίες βιομηχανικού τύπου, παρ' όλα αυτά σε σύγκριση με άλλες υπανάπτυκτες χώρες του Τρίτου κόσμου παρουσίαζε υψηλότερους δείκτες στην καταμέτρηση της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Η υπανάπτυξη και η οικονομική και κοινωνική καθυστέρηση, υπήρξε συνέπεια του γεγονότος ότι οι διάφοροι κατακτητές που κρατούσαν στα χέρια τους το νησί για αιώνες μέχρι το 1960, αδιαφορούσαν για τη δημιουργία της αναγκαίας υποδομής, για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του νησιού.

Η Κύπρος βασιζόταν σε μια επικρατούσα αγροτική οικονομία. Συνεπώς το αγροτικό νοικοκυριό κατείχε ισχυρή θέση στην κοινωνία και η οικογενειακή autάρκης επιχείρηση ήταν η πιο συνηθισμένη οικονομική μονάδα του παραγωγικού συστήματος. Το εμπορευματικό μέρος της γεωργικής παραγωγής αποτελούσε σχετικά μικρό μέρος του συνόλου της παραγωγής.

2. Αξιοποίηση φυσικών και ανθρώπινων πόρων

Η Κύπρος έχει συνολική έκταση 9251 km² και πληθυσμό 650.000. Η συνολική έκταση που καλλιεργείται ανέρχεται σε 200.000 εκτάρια από τα οποία μόνο 20% αρδεύεται.

Ο αγροτικός τομέας απασχολεί σήμερα το 9,8% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του νησιού. Η αναλογία αυτή παρουσιάζει μείωση συγκρινόμενη με εκείνη του 1974 οπότε ο αγροτικός τομέας απασχολούσε το 33% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Στην περίοδο που ακολούθησε το 1974 το κράτος ανέλαβε μια εντατική προσπάθεια για αναζωογόνηση και ανάπτυξη της οικονομίας μέσω Ειδικών Σχεδίων Ανάπτυξης που βασικούς στόχους είχαν:

- α) Την αποτελεσματική και ορθολογιστική αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων φυσικών πόρων
- β) Την αύξηση της παραγωγής ειδικά σε προϊόντα με καλές προοπτικές διάθεσης και εξαγωγής, και
- γ) Τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας καθώς και την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την μείωση του κόστους παραγωγής και την αναβάθμιση της ποιότητας των προϊόντων.

Ανασκοπώντας τους παράγοντες που οδήγησαν στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα πρώτος πρέπει να αναφερθεί ο ανθρώπινος παράγοντας. Το Κυπριακό Αγροτικό Νοικοκυριό αποτελεί ένα αποφασιστικό παράγοντα στην πορεία της ανάπτυξης, αφού η ορθή χρησιμοποίηση όλων των άλλων αναπτυξιακών δεδομένων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το ανθρώπινο στοιχείο. Η Κύπρος δεν είναι πλούσια σε φυσικούς πόρους, η προοδευτικότητα όμως των αγροτών της είναι παραδειγματική. Ο Κύπριος αγρότης εργάζεται σκληρά και είναι ικανός να προσαρμόζεται στις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που συμβαίνουν γύρω του. Κατόρθωσε να αντεπεξέλθει ικανοποιητικά στις τεχνολογικές αλλαγές και να αφομοιώσουν καινούργιες γνώσεις και μεθόδους στους τομείς της φυτικής και ζωικής παραγωγής της αγροτικής οικονομίας.

3. Οικονομική ανάπτυξη από την ανεξαρτησία μέχρι σήμερα

Οι βάσεις που διαμόρφωσαν την σύγχρονη κυπριακή γεωργία τοποθετούνται αμέσως μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου το 1960. Στη περίοδο που ακολούθησε ο αγροτικός τομέας γνώρισε ραγδαία ανάπτυξη και πρόοδο σε όλους τους τομείς της φυτικής και ζωικής παραγωγής. Είναι η περίοδος που η γεωργία στην παραδοσιακή της μορφή εγκαταλείπεται σταδιακά και στη θέση της αρχίζει να διαμορφώνεται μια πιο σύγχρονη και πιο αποδοτική γεωργία. Η διαδικασία και τεχνολογία της γεωργικής παραγωγής μηχανοποιείται, αυξάνεται σημαντικά η χρήση λιπασμάτων, αρχίζουν σταδιακά να επεκτείνονται οι αρδεύσεις και κατασκευάζονται τα πρώτα σημαντικά έργα υποδομής.

Την κύρια ώθηση στην ανάπτυξη του γεωργικού τομέα έδωσαν τρεις βασικοί παράγοντες:

- *Πρώτον: Η κατασκευή των μεγάλων και μικρών υδατικών έργων που είχαν σαν αποτέλεσμα, η δυνατότητα αποθήκευσης νερού στα φράγματα να αυξηθεί από*

6 εκ.κ.μ. που ήταν το 1960, σε 300 εκ.κ.μ. σήμερα και η αρδευόμενη έκταση από 4,6% σε 20% της γεωργικής γης. Σημαντική αύξηση εάν ληφθεί υπ' όψη ότι η γη που αρδεύεται παράγει 10-12 φορές περισσότερο από την ξηρική γη.

- Δεύτερος σημαντικός παράγοντας ήταν η βελτίωση της παραγωγικότητας που προήλθε από την πλατειά χρήση της τεχνολογίας, τόσο στη φυτική όσο και στη ζωική παραγωγή. Ειδικά στη δεκαετία του 1980 άρχισε να εφαρμόζεται στη γεωργία μια σειρά από καινότομες πρακτικές με πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα:

- I. Την πλατειά χρήση βελτιωμένων συστημάτων άρδευσης, τόσο για εξοικονόμηση νερού όσο και για καλύτερη διαχείριση των αναγκών σε νερό των διαφόρων καλλιεργειών.
- II. Την καθολική σχεδόν χρήση βελτιωμένου γενετικού υλικού σε όλους τους κλάδους της γεωργίας.
- III. Την εισαγωγή συστημάτων συνεχούς λίπανσης των καλλιεργειών μέσω βελτιωμένων συστημάτων άρδευσης.
- IV. Την βελτίωση του ζωϊκού πληθυσμού με την γενετική επιλογή, την τεχνητή γονιμοποίηση και την αναβάθμιση της κτηνιατρικής φροντίδας των ζώων.
- V. Την αυτοματοποίηση των κτηνοτροφικών μονάδων με νέες βελτιωμένες μεθόδους ενσταυλισμού και περιποίησης των ζώων.

- Τέλος σημαντικό ρόλο στη γεωργική ανάπτυξη διαδραμάτισε ο καταλυτικός ρόλος τους κράτους.

Αυτός ο ρόλος φαίνεται πολύ χαρακτηριστικά στους Προϋπολογισμούς Ανάπτυξης όπου η γεωργία συμμετείχε, κατά τη διάρκεια του 1980, με ποσοστά που έφθαναν στο 40% των συνολικών αναπτυξιακών δαπανών. Σήμερα, με την συμπλήρωση όλων των μεγάλων υδατικών έργων, οι δαπάνες ανάπτυξης στη γεωργία έχουν σταθεροποιηθεί περίπου στο 18% του Προϋπολογισμού Ανάπτυξης.

Ο ρόλος του κράτους δεν περιορίζεται μόνο στα μεγάλα υδατικά έργα, αλλά περιλαμβάνει και μια σειρά από άλλα αναπτυξιακά σχέδια, προγράμματα και δραστηριότητες που προωθούνται από το Υπουργείο Γεωργίας και αποσκοπούν:

- α) στην δημιουργία του απαραίτητου θεσμικού και οικονομικού πλαισίου για ανάπτυξη,
- β) στην παροχή οικονομικών κινήτρων, κυρίως με μορφή επιδοτημένων δανείων,

- γ) στην παροχή ποικίλων υπηρεσιών στους αγρότες, και
- δ) στη στήριξη και σταθεροποίηση των γεωργικών εισοδημάτων με μια σειρά από επιδοτήσεις, αποζημιώσεις και άλλες ενισχύσεις.

4. Η οικονομική συνεισφορά του αγροτικού νοικοκυριού

Με την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας αρχίζει να εφαρμόζεται αγροτική πολιτική αφού η κυπριακή κοινωνία ήταν κατ' εξοχή αγροτική με πολύ χαμηλό αν όχι ανύπαρκτο εισόδημα. Η αποικιακή πολιτική ήταν χωρίς κανένα βασικό προγραμματισμό ή προσανατολισμό. Η πρώτη κυβέρνηση αναγνώρισε τον ουσιώδη ρόλο που είχε να διαδραματίσει (το αγροτικό νοικοκυριό) και έδωσε έμφαση στην αξιοποίηση της γης, των υδάτινων πόρων, την προώθηση της εντατικής καλλιέργειας, την αύξηση της παραγωγικότητας κ.λ.π.

Η συνεισφορά του αγροτικού νοικοκυριού στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού συνίστατο στο γεγονός ότι:

1. Η οικονομική ανάπτυξη της Κύπρου βασίστηκε στα πρώτα χρόνια στην αύξηση της παραγωγής και της παραγωγικότητας της γεωργίας και στην αύξηση της ζήτησης γεωργικών καταναλωτικών προϊόντων.
2. Η αύξηση των γεωργικών εξαγωγών αποτέλεσε το μοναδικό μέσο σχεδόν για την αύξηση του ξένου συναλλάγματος του νησιού και τη βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών. Οι γεωργικές εξαγωγές περιλαμβανομένων των μεταποιημένων γεωργικών προϊόντων αντιπροσωπεύουν το 41,7% του συνόλου των εξαγωγών.
3. Το εργατικό δυναμικό για την βιομηχανία και τους άλλους τομείς που αναπτύχθηκαν προερχόταν από τον αγροτικό τομέα.
4. Η γεωργία που ήταν ο κυριότερος τομέας της οικονομίας της αναπτυσσόμενης χώρας, ήταν σε θέση να συνεισφέρει ορισμένα κεφάλαια για την ανάπτυξη των άλλων τομέων της οικονομίας.
5. Η αύξηση του αγροτικού εισοδήματος είχε ευνοϊκές επιπτώσεις στην περαιτέρω ανάπτυξη των άλλων οικονομικών τομέων του τόπου.
6. Ο αγροτικός τομέας αποτελεί μια σημαντική πηγή πρώτων υλών για διάφορες επιτόπιες αγροτικές βιομηχανίες, βιοτεχνίες και είναι ο βασικός προμηθευτής του πληθυσμού σε τρόφιμα.

Η συνεισφορά του αγροτικού τομέα στην οικονομία του τόπου αυξανόταν σταθερά μέχρι το 1974, οπότε και έφθασε περίπου το 20% του Α.Ε.Π. και παρέχοντας απασχόληση στο 33-40% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του νησιού. Όμως η ανοδική πορεία διακόπτεται απότομα το 1974 με την τουρκική εισβολή και κατοχή που είχε σαν αποτέλεσμα να καταληφθεί το 40% της συνολικής έκτασης της Κύπρου, να χαθεί το 70% των παραγωγικών πόρων και να εκτοπισθούν 200.000 άτομα στη μεγάλη τους πλειοψηφία αγρότες. Παρά την απώλεια του 1974, η κυπριακή γεωργία συνέχισε την ανοδική της πορεία και από ποσοτική σκοπιά έφθασε στα προπολεμικά της επίπεδα 6 χρόνια μόνο μετά την τουρκική εισβολή. Από το 1980 μέχρι το 1994 ο δείκτης γεωργικής παραγωγής αυξήθηκε κατά 39% ποσοστό που είναι πολύ πιο ψηλό από πολλές άλλες χώρες της Ευρώπης.

Σήμερα η συνεισφορά του αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ ανέρχεται στο 5%, στην απασχόληση με ποσοστό συμμετοχής 10% και στις εξαγωγές με ποσοστό 25%. Η προστιθέμενη αξία του τομέα υπολογίζεται γύρω στο 58% του συνόλου της προστιθέμενης αξίας ποσοστό υψηλό με βάση τα κυπριακά δεδομένα.

Ο οικονομικός ρόλος του τομέα γίνεται ακόμα πιο σημαντικός αν ληφθεί υπ' όψη ότι από την παραγωγή τροφίμων εξαρτάται μια αλυσίδα οικονομικών δραστηριοτήτων που προηγούνται ή έπονται της γεωργίας, όπως οι βιομηχανίες που προμηθεύουν τα μέσα παραγωγής (φάρμακα, μηχανήματα κ.λ.π.), οι βιομηχανίες μεταποίησης γεωργικών προϊόντων, το λιανικό εμπόριο τροφίμων και το εξαγωγικό εμπόριο.

Από το 1974 αν και η αξία της παραγωγής του αγροτικού τομέα σε απόλυτους αριθμούς αυξήθηκε, εν τούτοις η επί τοις εκατόν αναλογία στο ΑΕΠ μειώθηκε λόγω της ταχύρυθμης ανάπτυξης των άλλων τομέων της οικονομίας και της απώλειας εκτεταμένων καλλιεργήσιμων περιοχών λόγω της εισβολής το 1974.

(1. 25 Χρόνια Κυπριακής Δημοκρατίας, 2. Υπουργείο Γεωργίας 1974-1984, 3. Τσαγγαρίδης, 1998, 4. Constantinou, 1998, 5. Παγκύπρια Γεωργική Έκθεση, 1997)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

1. Εισαγωγή

Με την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, ήταν ραγδαίες οι αλλαγές σε όλους τους τομείς του νεοσύστατου κράτους. Το κράτος δίνει μεγάλη σημασία στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών: κατασκευή δρόμων, ηλεκτροδότηση των χωριών, παροχή πόσιμου νερού στα σπίτια και μεριμνά για την δημιουργία σφαγείων και την μόρφωση και την υγεία του αγροτικού κόσμου. Από την πλευρά του ο κύπριος αγρότης νοιώθει την μέριμνα του κράτους αφ' ενός και αφ' εταίρου την ελευθερία και ότι ορίζει το μέλλον του ύστερα από αιώνες ξένης κατοχής.

2. Το Συνεργατικό Κίνημα

Πριν το 1960 όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα η αγροτική οικογένεια ήταν εξαρτώμενη ή δέσμια του τοκογλύφου, του έμπορα και του μεσίτη. Σταθμό στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του κύπριου αγρότη και γενικά του αγροτικού νοικοκυριού αποτέλεσε το Συνεργατικό Κίνημα στην Κύπρο.

Το Συνεργατικό Κίνημα ιδρύθηκε βασικά για να λύσει:

- α) το πρόβλημα της αυτοχρηματοδότησης του αγρότη,
- β) την ομαδική αγορά σπόρων, λιπασμάτων, φαρμάκων,
- γ) την ομαδική πώληση προϊόντων.

Ο δεύτερος σκοπός επιτεύχθηκε πλήρως. Το αγροτικό νοικοκυριό μπορούσε απρόσκοπτα να εξασφαλίσει τα γεωργικά του εφόδια. Σε πρώτη φάση έδωσε την ευκαιρία και έθεσε την βάση στο να μειωθεί το κόστος των γεωργικών καλλιεργειών. Σαν αποτέλεσμα βελτιώθηκαν τα οικονομικά του αγροτικού νοικοκυριού και άρχισαν να δημιουργούνται αποταμιεύσεις. Το αποτέλεσμα ήταν να λυθεί το πρόβλημα της αυτοχρηματοδότησης, όπου βοήθησε το αγροτικό νοικοκυριό στο:

- α) Να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσής του.
- β) Να μπορεί και να διαθέτει χρήματα για την μόρφωση των παιδιών του.

γ) Να χρηματοδοτεί άλλες επενδύσεις.

δ) Να συμβάλει στην μείωση της αστυφιλίας.

Το Συνεργατικό Κίνημα ήταν σανίδα σωτηρίας για τον κύπριο αγρότη και πιστεύω ότι ήταν η βάση πάνω στην οποία στήριξε την οικονομική και κοινωνική του ανάπτυξη. Έχουμε ένα Συνεργατικό Κίνημα που ακόμη και σήμερα συνεχίζει να προσφέρει ενισχύοντας οικονομικά και αναβαθμίζοντας κοινωνικά τα μέλη του.

(1. Αζίνας, 1973, 2. Γιαννάκη, 1995, 3. Παυλίδης, 1980)

3. Αναπτυξιακά Έργα

Η γεωγραφική θέση, το κλίμα καθώς και τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του νησιού αποτελούν τους κύριους παράγοντες που καθορίζουν την δομή της γεωργίας (τα προϊόντα που θα παραχθούν, την ανάπτυξη κ.λ.π.).

- α) Το νερό αποτελεί τον σημαντικότερο συντελεστή στην γεωργική ανάπτυξη του νησιού. Δυστυχώς η Κύπρος δεν διαθέτει φυσικές επιφανειακές πηγές νερού, η βροχόπτωση είναι οριακή και τα υπόγεια αποθέματα τείνουν να εκλείψουν.
- β) Ο γεωργικός κλήρος είναι μικρός και κατακερματισμένος, γεγονός που επηρεάζει σοβαρά την βιωσιμότητα πολλών μονάδων.

Έχοντας αυτά τα χαρακτηριστικά η κυπριακή γεωργία είχε και έχει να αντιμετωπίσει σοβαρούς περιορισμούς στο νερό και τη γη και κατά συνέπεια στην ανάπτυξή της.

Η πολιτική του κράτους όσον αφορά την υδατική ανάπτυξη αποσκοπούσε:

- α) Την όσον το δυνατό συγκράτηση μεγαλυτέρων ποσοτήτων ομβρίων υδάτων σε φράγματα και έτσι μέσα στην δεκαετία του 1970 τέθηκε σε πρακτική εφαρμογή πρόγραμμα εκτέλεσης μεγάλων αρδευτικών έργων που περιλαμβάνουν κυρίως: το Μεγάλο Αρδευτικό Σχέδιο Πάφου, το Σχέδιο Βασιλικού – Πεντάσχοινου, το Αρδευτικό Σχέδιο Χρυσοχούς και το Σχέδιο του Νότιου Αγωγού.
 - β) Παράλληλα εφάρμοσε το Σχέδιο Αναδασμού για να δημιουργηθούν βιώσιμοι αγροτικοί κλήροι.
 - γ) Το Σχέδιο ενιαίας Αγροτικής Ανάπτυξης Πιτσιλιάς (1978 – 1984). Το Σχέδιο αφορούσε την παιδεία, την δημόσια υγεία, τις συγκοινωνίες και την κατασκευή υδατικών έργων.
- (1. Στην υπηρεσία του αγροτικού κόσμου, 1995, 2. 25 Χρόνια Κυπριακής Δημοκρατίας 1960-1985)

4. Η συμβολή του Τμήματος Γεωργίας

Οι πρώτες υποτυπώδεις, μπορεί να λεχτεί, προσπάθειες για γεωργική ανάπτυξη της Κύπρου άρχισαν μετά το 1896 όταν συστάθηκε ο πρώτος πυρήνας του Τμήματος Γεωργίας ως μια Υπηρεσία του Τμήματος Δασών. Αργότερα, το 1913, αυτός ο πυρήνας εξελίχθηκε σε ανεξάρτητη Υπηρεσία και πήρε την ονομασία με την οποία είναι γνωστό μέχρι σήμερα, με τη διαφορά ότι μέχρι το 1960 ήταν μια Υπηρεσία της αποικιακής διακυβέρνησης της Κύπρου, ενώ μετά την εγκατάσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας αποτελεί ένα από τα ουσιώδη Τμήματα του Υπουργείου Γεωργία, Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος. (Παράρτημα Α, Πίνακας 4)

Ουσιαστικές και προγραμματισμένες προσπάθειες για γεωργική και ευρύτερη αγροτική ανάπτυξη του τόπου ξεκίνησαν επομένως μετά το 1960, γι' αυτό και μπορεί να γίνεται λόγος για ουσιώδη συμβολή του Τμήματος προς αυτή την κατεύθυνση κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων. Βέβαια, δεν είναι δυνατό να παραγνωριστεί το γεγονός ότι η τεράστια πρόοδος που είχε επιτελεστεί στο γεωργικό τομέα είχε υποστεί με την τουρκική εισβολή και την κατάληψη του 40% σχεδόν του νησιού το 1974 σοβαρότατο πλήγμα. Γι' αυτό και το κράτος και κατά συνέπεια και το Τμήμα Γεωργίας ανασύνταξαν τις δυνάμεις τους και κατάφεραν, με τη στενή συνεργασία του αγροτικού κόσμου, την επαναδραστηριοποίηση των προσφύγων γεωργοκτηνοτρόφων και την ανάπτυξη της πρωτοβουλίας του ιδιωτικού τομέα, να αναπτύξουν και πάλι τη γεωργία και κτηνοτροφία του τόπου σε μεγάλο βαθμό και τούτο, παρά τις έντονες πιέσεις που υφίσταται ο γεωργοκτηνοτροφικός τομέας από την ανάπτυξη με ταχύτερους ρυθμούς άλλων τομέων της οικονομίας όπως είναι ο τουρισμός, το εμπόριο και η βιομηχανία.

Το Τμήμα Γεωργίας απέκτησε τη σημερινή του δομή βασικά μετά το 1965 όταν αναπτύχθηκαν και στελεχώθηκαν κατάλληλα τα Επαρχιακά και Περιφερειακά Γεωργικά Γραφεία, τόσο με επιστημονικό όσο και με τεχνικό προσωπικό. Σήμερα, με την Κεντρική Υπηρεσία στη Λευκωσία, τα Επαρχιακά και Περιφερειακά Γεωργικά Γραφεία και τα αγροκτήματα, φυτώρια και κτηνοτροφικές επαύλεις που διαθέτει ανά την ελεύθερη Κύπρο, το Τμήμα είναι σε θέση να προσφέρει σημαντικές υπηρεσίες προς το γεωργοκτηνοτρόφο, τον αγρότη και την αγρότισσα.

Βασικός στόχος της δραστηριοποίησης του Τμήματος, που βρίσκεται πάντοτε μέσα στα

πλαίσια της αγροτικής πολιτικής του κράτους, είναι η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του αγροτικού πληθυσμού με την προώθηση των προσπάθειών για επιτάχυνση του ρυθμούς γεωργοκτηνοτροφικής ανάπτυξης.

Για την προώθηση της αγροτικής πολιτικής το Τμήμα Γεωργίας βρίσκεται σε στενή επαφή με όλα τα άλλα Τμήματα και Υπηρεσίες του Υπουργείου Γεωργίας και ιδιαίτερα με το Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών, το Τμήμα Κτηνιατρικών Υπηρεσιών, το Τμήμα Αναπτύξεως Υδάτων, την Αρχή Αναδασμού και τον Οργανισμό Γεωργικής Ασφαλίσεων (ΟΓΑ).

Ειδικότερα επιδιώκονται μέσω συγκεκριμένων εκπαιδευτικών και αναπτυξιακών προγραμμάτων και Σχεδίων:

- I. Η καλύτερη αξιοποίηση των διαθέσιμων φυσικών πόρων και συντελεστών για γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή, δηλαδή του εδάφους, του νερού, του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου.
- II. Η βελτίωση της συναγωνιστικότητας των γεωργοκτηνοτροφικών προϊόντων.
- III. Η αύξηση των εξαγωγών και η υποκατάσταση των εισαγωγών γεωργοκτηνοτροφικών προϊόντων στο μέγιστο δυνατό βαθμό.

Τόσο η Κεντρική Υπηρεσία όσο και οι Επαρχιακές Υπηρεσίες του Τμήματος Γεωργίας, δεμένα σ' ένα λειτουργικό σύνολο, προσφέρουν πολυσχιδή και σημαντική βοήθεια, ενημέρωση και καθοδήγηση στον αγροτικό κόσμο. Βέβαια, την εμπροσθοφυλακή σ' αυτή την προγραμματισμένη προσπάθεια για γεωργοκτηνοτροφική ανάπτυξη αποτελούν οι Γεωπόνοι Γεωργικών Εφαρμογών, οι Λειτουργοί Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας και το τεχνικό προσωπικό των Επαρχιακών και Περιφερειακών Γεωργικών Γραφείων που βρίσκονται σε συνεχή επαφή με τον αγροτικό κόσμο. Ο ρόλος της Κεντρικής Υπηρεσίας, πέρα από εκπαιδευτικός, είναι κυρίως συντονιστικός και υποστηρικτικός των εκπαιδευτικών προσπαθειών, των προγραμμάτων και των σχεδίων που προωθεί και εφαρμόζει το Τμήμα μέσω των Επαρχιακών Υπηρεσιών που είναι γνωστές και ως Υπηρεσία Γεωργικών Εφαρμογών.

Η βοήθεια, τεχνική και οικονομική, παραχωρείται σ' όσους εγκρίνονται για συμμετοχή σε συγκεκριμένα αναπτυξιακά σχέδια και προγράμματα του Τμήματος. Η οικονομική βοήθεια μπορεί να έχει τη μορφή είτε μεσομακροπρόθεσμων και χαμηλότοκων δανείων τα οποία,

με βάση ισχύουσα διαδικασία, εκδίδει η Κεντρική Συνεργατική Τράπεζα, είτε επιδοτήσεων είτε εκπαιδευτικών επιδομάτων. Εξάλλου η τεχνική βοήθεια έχει τις μορφές της καθοδήγησης και της παροχής σχεδίων για ανάπτυξη κτηνοτροφίας, υδατοδεξαμενές, αντιδιαβρωτικά έργα, βελτιωμένα συστήματα άρδευσης και άλλα έργα, σε κάθε ενδιαφερόμενο.

Σ' ότι αφορά τώρα την ενημέρωση, καθοδήγηση και επαγγελματική κατάρτιση των αγροτών και αγροτισσών, τα Επαρχιακά Γραφεία διοχετεύουν σ' αυτούς γνώσεις και μεταδίδουν δεξιότητες με την εφαρμογή των Προγραμμάτων Γεωργικών Εφαρμογών και Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας. Στόχος είναι να καταστούν οι γεωργοκτηνοτρόφοι επαγγελματικά ικανότεροι κι αποδοτικότεροι με την υιοθέτηση διαφόρων βελτιώσεων και οι αγρότισσες επαρκέστερες στην επιτέλεση του πολλαπλού ρόλου του επιτελούν.

Οι αγρότες και αγρότισσες προσεγγίζονται και ενημερώνονται με διάφορες μεθόδους, ομαδικές και ατομικές. Στις ομαδικές μεθόδους κατατάσσονται για παράδειγμα οι διαλέξεις, διαφωτιστικές συγκεντρώσεις, επιδείξεις, εκπαιδευτικές εκδρομές και οι εκπαιδεύσεις σύντομης διάρκειας που οργανώνονται είτε σε τοπικό επίπεδο είτε στα Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης (ΚΕ.Γ.Ε.) ενώ ως ατομικές μέθοδοι χρησιμοποιούνται η προσωπική επαφή, η τηλεφωνική επικοινωνία, η αλληλογραφία κ.ά.

Σημαντικός είναι επίσης, ο ρόλος που διαδραματίζουν στις προσπάθειες για επιμόρφωση του αγροτικού πληθυσμού και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας όπως είναι το ραδιόφωνο και η τηλεόραση, ο τύπος, τα διαφωτιστικά φυλλάδια του Τμήματος, το περιοδικό «Αγρότης» και οι κατά καιρούς διοργανούμενες γεωργικές εκθέσεις.

Στα αγροκτήματα, στα φυτώρια και στις κτηνοτροφικές επαύλεις του Τμήματος διεξάγεται επιστημονική εργασία που στοχεύει στην παραπέρα ενθάρρυνση και ανάπτυξη γεωργικών και κτηνοτροφικών παραγωγικών τομέων της αγροτικής οικονομίας του τόπου. Στόχος είναι η καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση των γεωργοκτηνοτρόφων τόσο με τη μετάδοση γνώσεων και εμπειριών που αποκτούνται από την εργασία αυτή όσο και με τη διάθεση και διάδοση βελτιωμένων ειδών και ποικιλιών φυτών και παραγωγικών φυλών ζώων.

Οι κυριότερες δραστηριότητες του Τμήματος Γεωργίας επικεντρώνονται στην:

- Προώθηση της κατασκευής εγγειοβελτιωτικών έργων.
- Προώθηση της όσο το δυνατό, οικονομικότερης και αποδοτικότερης χρήσης του

διαθέσιμου νερού στη γεωργία.

- Προώθηση της ορθολογικής χρήσης της γης και των λιπασμάτων.
- Προώθηση της καλλιέργειας κτηνοτροφικών φυτών και σανοποίηση.
- Παραγωγή πιστοποιημένων σπόρων σιτηρών και κτηνοτροφικών φυτών και πώληση στους γεωργούς.
- Προώθηση της καλλιέργειας των οπωροκηπευτικών και αμπελουργίας και βελτίωση της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων.
- Παραγωγή και έκδοση δενδρυλλίων νέων βελτιωμένου είδους και ποικιλιών.
- Προώθηση της γενικής βελτίωσης των ζώων και αύξηση των παραγωγικότητας.
- Παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών για πιο αποδοτική εκτροφή των ζώων και πουλερικών.

Επιπρόσθετα το Τμήμα Γεωργίας είναι αρμόδιο για την εφαρμογή νομοθεσιών σχετικά με τα γεωργικά φάρμακα, τα λιπάσματα, τις ζωοτροφές, το φυτοϋγειονομικό έλεγχο και την παραγωγή υγιούς φυτικού πολλαπλασιαστικού υλικού. Επίσης, στο Χημείο του Τμήματος Γεωργίας γίνονται αναλύσεις νερού, φύλλων και εδάφους, ζωοτροφών, υπολειμμάτων, γεωργικών φαρμάκων κ.τ.λ.

(1. Παγκύπρια Γεωργική Έκθεση '97, 2. Στην υπηρεσία του Αγροτικού Κόσμου, 1995, 3. Νεοκλέους, 1990)

5. Ο ρόλος της Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας

Το πρόγραμμα της Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας επεκτεινόμενο μέσα στα πλαίσια του εκπαιδευτικού και γενικά διαφωτιστικού προγράμματος των Γεωργικών Εφαρμογών του Τμήματος Γεωργίας απευθύνεται στη γυναίκα της υπαίθρου ανεξάρτητα με την ηλικία και τη μόρφωσή της. Είναι εκπαιδευτικό, εξωσχολικό, προαιρετικό και συμπληρώνει έτσι την εξωσχολική εκπαίδευση και διαφώτιση της αγροτικής οικογένειας.

Ιδρύθηκε στην Κύπρο το 1965 με αρχική καθοδήγηση αρμοδίων λειτουργών από την Ελλάδα. Βασικός σκοπός των προγραμμάτων ήταν η επιμόρφωση της αγρότισσας σε καθαρά θέματα Οικιακής Οικονομίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι ήταν και η πρώτη φορά που η αγρότισσα προσεγγίζετο για επιμόρφωση σε τέτοιου είδους θέματα.

Αρχικά τα προγράμματα αυτά εφαρμόζονταν δοκιμαστικά σε 33 κοινότητες σ' όλες τις επαρχίες του νησιού. Μέχρι πριν την εισβολή επεκτάθηκαν σε περισσότερες κοινότητες

και το πρόγραμμα κάλυπταν 14 λειτουργοί Αγροτική Οικιακής Οικονομίας. Οι επιδιώξεις των προγραμμάτων αυτών ήταν βασικά η βελτίωση της διατροφής, της υγείας και των οικονομικών της αγροτικής οικογένειας καθώς επίσης και καλύτερων ανθρωπίνων σχέσεων.

Σήμερα την υπηρεσία της Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας, αποτελούν 7 λειτουργοί μαζί με την Επόπτρια και το πρόγραμμα έχει δυνατότητες κάλυψης 13% παγκύπρια. Τα προγράμματα της Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας επεκτείνονται σήμερα σε ευρύτερους οικονομικούς και κοινωνικές σκοπούς και αυτό οφείλεται κυρίως:

- «Στις εξελίξεις του γεωργικού τομέα και στις επιπτώσεις των εξελίξεων αυτών στην αγροτική οικογένεια.
- Στην αλματώδη οικονομική ανάπτυξη της υπαίθρου.
- Στην διαφοροποίηση της θέσης της γυναίκας της υπαίθρου.
- Στην αγροτική εκμετάλλευση, στην αγροτική οικογένεια.
- Στην εξωγεωργική απασχόληση και στο κοινωνικό της περίγυρο.
- Στις εξελίξεις ιδεών και της νοοτροπίας ότι αφορά την κατανομή των ευθυνών (επαγγελματικών και οικογενειακών) των μελών της αγροτικής οικογένειας.» (Αποστολόπουλος, 1995)

Οι επιδιώξεις των προγραμμάτων της Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας βασικά είναι οι εξής:

- I. Η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης της αγροτικής οικογένειας.
- II. Η συμπλήρωση του οικογενειακού γεωργικού εισοδήματος με διάφορες βιοτεχνίες και αγροτουριστικές δραστηριότητες.
- III. Η αύξηση του γεωργικού εισοδήματος με την κατάλληλη κατάρτισης αγροτισσών στο γεωργικό τομέα.
- IV. Η μείωση της υποαπασχόλησης των αγροτισσών και η παραμονή του αγροτικού πληθυσμού στην ύπαιθρο.
- V. Η οργάνωση κοινωνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων στην αγροτική κοινότητα.

Οι διάφοροι τομείς και στόχοι των προγραμμάτων είναι οι εξής:

α. Διατροφή

- Μετάδοση γνώσεων και δεξιοτήτων για τη σωστή διατροφή των μελών της

αγροτικής οικογένειας και πρόληψης διατροφικών προβλημάτων.

- Εκπαίδευση του Καταναλωτή.
- Αξιοποίηση των γεωργοκτηνοτροφικών προϊόντων με σύγχρονες μεθόδους διατήρησης και τεχνολογία.
- Σωστός χειρισμός και αποθήκευση τροφίμων.
- Υφιστάμενη νομοθεσία σε μικροβιοτεχνίες.

β. Υγιεινή – Περιβάλλον

- Οικογενειακός προγραμματισμός.
- Προστασία της υγείας της αγροτικής οικογένειας στο χώρο διαβίωσης και εργασίας.
- Πρόληψη γεωργικών ατυχημάτων.
- Υγιεινή κατοικίας και περιβάλλοντος.

γ. Ενδυμασία – Οικοτεχνία

- Απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων για την ενδυμασία.
- Ανάπτυξη της λαϊκής χειροτεχνία και οικοτεχνίας.
- Ενθάρρυνση για δημιουργία βιοτεχνιών στην παραδοσιακή οικοτεχνία και χειροτεχνία.

δ. Αγροτική Κατοικία

- Διατήρηση και βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος.
- Παροχή οδηγιών για τις λειτουργικές ανάγκες της αγροτικής κατοικίας.
- Διαρρύθμιση εσωτερικού και εξωτερικού χώρου.
- Εσωτερική παραδοσιακή διακόσμηση.
- Εκπαίδευση Καταναλωτή στη νέα τεχνολογία - ενημέρωση της υφιστάμενης νομοθεσίας.

ε. Γεωργοκτηνοτροφικά

- Εξειδίκευση στα διάφορα θέματα του γεωργικού τομέα.
- Παρότρυνση για νέες εκμεταλλεύσεις (αρωματικά φυτά κ.ά.).
- Εφαρμογή σύγχρονης τεχνολογίας.
- Ανάλυση πρωτοβουλιών και αποφάσεων στην γεωργική εκμετάλλευση.

στ. Κοινωνική Αγωγή

- Αρχές Καλής Συμπεριφοράς.
- Παραδοσιακή Φιλοξενία.
- Διατήρηση και αναβίωση παραδοσιακών στοιχείων και εθίμων.
- Ενθάρρυνση των αγροτισσών για οργάνωση και συμμετοχή σε κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις της αγροτικής κοινότητας.

ζ. Αγροτουρισμός

Μέσα στα πλαίσια του προγράμματος Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας τώρα τελευταία άρχισε να προωθείται ο αγροτουρισμός στα ευρύτερο πλαίσια της αγροτικής και τουριστικής πολιτικής της Κύπρου. Βασική επιδίωξη είναι η προώθηση και δημιουργία αγροτουριστικών επενδύσεων (βιοτεχνίες - αγροτουριστικά καταλύματα) πάνω σε οικογενειακή μορφή. Για το σκοπό αυτό παρέχονται ανάλογες υπηρεσίες για βελτίωση των μονάδων τους.

(1. Ετήσια προγράμματα Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας, 1998, 2. Κυπριακή Γεωργία, 1968, 3. Σιάρδος, 1992)

6. Εκπαίδευση αγροτών – αγροτισσών

Εκτός από τις συστηματικές εκπαιδεύσεις που γίνονται σε τοπικό επίπεδο στους αγρότες και αγρότισσες οργανώνονται κατά διαστήματα εκπαιδεύσεις και Συστήματα Μαθητείας στα ΚΕ.Γ.Ε. (Κέντρα Γεωργικής Εκπαίδευσης) Πάφου – Αγρού και «Εργαστήρι» του Τμήματος Γεωργίας. (Παράρτημα Β, Εικόνα 5)

Σκοπός των προγραμμάτων αυτών είναι η επαγγελματική κατάρτιση των αγροτών και αγροτισσών σε εξειδικευμένα γεωργοκτηνοτροφικά θέματα.

Επιπρόσθετα οι αγρότισσες εκπαιδεύονται σε θέματα: τεχνολογία τροφίμων, προστασία του καταναλωτή, οικογενειακού προγραμματισμού κ.ά.

Τα τελευταία δέκα χρόνια έχουν εκπαιδευτεί 5.400 αγρότες και 7.600 αγρότισσες.

7. Η συμβολή της αγρότισσας στην αναπτυξιακή διαδικασία

Η γυναίκα της υπαίθρου της Κύπρου, επιτελεί σήμερα ένα πολυδιάστατο και σημαντικό

ρόλο στον αγροτικό χώρο, στο σπίτι και στην οικογένεια, στη γεωργική εκμετάλλευση, στην κοινότητα και στην κοινωνία γενικότερα.

Οι κύπριες αγρότισσες αποτελούν σήμερα το 16,5% του συνολικού πληθυσμού του νησιού και το 15% του γυναικείου εργατικού δυναμικού. Σύμφωνα με την στατιστική υπηρεσία οι γυναίκες που αποτελούσαν το 1980 το 57% του συνολικού αριθμού που απασχολείτο στην γεωργία, το 1992 το 45% και το 1997 το 38,5%.

Παραδοσιακά οι κύπριες αγρότισσες συνεχίζουν να έχουν ένα σημαντικό ρόλο στην γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή όπου επιτελούν διάφορες αποστολές:

1. Οι αγρότισσες σήμερα αναλαμβάνουν ευθύνες στις γεωργικές εργασίες. Συμμετέχουν ενεργά σ' όλες τους εξειδικευμένους τομείς της γεωργοκτηνοτροφικής τους δραστηριότητας με τη χρήση σύγχρονης τεχνολογίας και αρκετές μάλιστα από αυτές θεωρούνται αποκλειστική τους ευθύνη. (Παράρτημα Β, Εικόνα 6 και 7)
2. Παράγουν, μεταποιοούν και προωθούν στην αγορά προϊόντα συνεισφέροντας έτσι στο οικογενειακό και εθνικό εισόδημα και στην ανάπτυξη του τόπου. Η σημαντική συμβολή τους στο Οικογενειακό γεωργικό εισόδημα είναι γύρω στο 50%.
3. Έχουν επιπρόσθετη εξωγεωργική απασχόληση, (15% των απασχολούμενων γυναικών στην γεωργία), στην τουριστική βιομηχανία, εργοστάσια καταστήματα και διάφορες υπηρεσίες σε αστικές περιοχές.
4. Έχουν συνήθως την αποκλειστική ευθύνη την ανατροφή των παιδιών και την οργάνωση και διαχείριση του νοικοκυριού.

Παρ' όλον που ο ρόλος των γυναικών είναι καθοριστικός στην ανάπτυξη, παρά την ζωτικής σημασίας συνεισφορά των αγροτισσών στην γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή του τόπου, αλλά και στην κοινωνία ευρύτερα που ιδιαίτερα πηγάζει μέσα από την υπεύθυνη τοποθέτησή τους στην οικογένεια, ζουν κάτω από συνθήκες που δυσκολεύουν τον τρόπο ζωής τους και οι οποίες επηρεάζουν αρνητικά την αποδοτικότητα στην εργασία τους.

Οι αγρότισσες της υπαίθρου παρά το χαμηλό επίπεδο μόρφωσης τους (50% δημοτική εκπαίδευση) παντρεύονται σε νεαρότερη ηλικίας συγκριτικά με τις γυναίκες της πόλης, γεννούν και μεγαλώνουν περισσότερα παιδιά με λιγότερες ευκολίες που είχαν όπως νηπιοβρεφοκομικούς σταθμούς και διευκολύνσεις στο σπίτι, όπως τεχνολογία του μέσου

εθνικού επιπέδου.

Στην πράξη, συνήθειες, παραδόσεις και κοινωνικές αντιλήψεις αναφορικά με τους ρόλους των αγροτισσών, οδηγούν σε κάποιου είδους μορφή διάκρισης σε βάρος τους, που μακροπρόθεσμα επηρεάζουν αρνητικά την θέση τους στη διαδικασία ανάπτυξης.

Πολύ χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα ότι, ενώ συμμετέχει ενεργά και πολλές φορές εξ' ολοκλήρου στην γεωργική της εκμετάλλευσης, δεν λαμβάνει μέρος στην λήψη αποφάσεων.

Το γεγονός σήμερα ότι παρατηρείται μείωση του αριθμού των γυναικών που απασχολείται στην γεωργία, οφείλεται στην φύση του γεωργικού επαγγέλματος (ακανόνιστα και μεγάλα ωράρια, παντελής απουσία κυβερνητικών παροχών), ανασφάλεια σταθερού εισοδήματος, η παραμέληση της οικογένειας, η έλλειψη χρόνου για ψυχαγωγία, ωθεί τις νέες γυναίκες των κοινοτήτων που γειτνιάζουν με τις πόλεις, σε αναζήτηση εξωγεωργικής απασχόλησης σε δευτερογενή και τριτογενή τομέα για αύξηση του οικογενειακού εισοδήματος.

Ο αντικειμενικός στόχος της αγροτικής πολιτικής σήμερα, είναι να βγει η αγρότισσα από την αφάνεια στην οικογενειακή εκμετάλλευση, να αποκτήσει επάγγελμα, όχι αναγκαστικά στις υπηρεσίες και στη βιομηχανία αλλά μέσα στην γεωργία, μέσα στο νοικοκυριό, μέσα στο χώρο της κοινότητας.

Εξ' άλλου σκοπός της Ευρωπαϊκής πολιτικής για αγροτική ανάπτυξη, δεν είναι να μετακινηθεί η αγρότισσα μακριά από την οικογενειακή εκμετάλλευση, αλλά να αυξήσει την παραγωγικότητά της με τρόπους που τις προσδίδουν μια ιδιαίτερη αξία μέσα στην αγροτική κοινωνία.

(1. Σπανού, 2. Εγγλέζου-Κουάλης, 1998, 3. Ministry of Agriculture 1987,1994)

8. Αγροβιοτεχνίες - Αγροτουρισμός

- Η ίδρυση και λειτουργία μικροβιοτεχνιών στην ύπαιθρο τα τελευταία χρόνια αποτελεί θετική εξέλιξη με σημαντικές επιπτώσεις στη βελτίωση της εισοδηματικής θέσης της αγροτικής οικογένειας και στην οικονομία του τόπου γενικότερα.
- Αξιοποιούνται φυσικοί και ανθρώπινοι πόροι. Αξιοποιούνται γεωργοκτηνοτροφικά προϊόντα, γαλακτοκομικά προϊόντα, αλαντοκομικά, οικοτεχνικά, αρωματικά και άλλα παρεμφερή προϊόντα που παράγει η οικογένεια.

Επιπρόσθετα η αγρότισσα, μέσα από τέτοια δραστηριοποίηση, αναπτύσσει την πρωτοβουλία της, τον ηγετικό της ρόλο, ώστε μακροπρόθεσμα να εξυψώνεται η κοινωνική της υπόσταση και να εξασφαλίζει ένα πιο ενεργητικό ρόλο της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης.

Στα πλαίσια του Σχεδίου Παραμονής Νέων στην Ύπαιθρο, το Τμήμα Γεωργίας παρέχει δάνεια σε νεαρά άτομα για ίδρυση μικροβιοτεχνιών και εκσυγχρονισμό υφιστάμενων μονάδων.

Σήμερα το πρόγραμμα Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας επιτηρεί γύρω στις 200 βιοτεχνίες. (Παράρτημα Β, Εικόνα 8)

Παράλληλα μέσα στα πλαίσια της αγροτικής ανάπτυξης στην ύπαιθρο άρχισε από το 1992 να προωθείται ο Αγροτουρισμός στην Κύπρο. Σήμερα λειτουργούν 40 αγροτουριστικά καταλύματα με άδειες και άλλες αγροτουριστικές επενδύσεις. Αρχικός στόχος είναι η παραμονή του αγροτικού πληθυσμού στην ύπαιθρο με την αύξηση των οικογενειακών του εισοδημάτων.

(Ετήσιο Πρόγραμμα 'Α.Ο.Ο.', 1998)

9. Αγροτική Ανάπτυξη – Πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση

Κύρια επιδίωξη της Κυβέρνησης της Δημοκρατίας, αναφορικά με τις αγροτικές περιοχές είναι, η αναζωογόνηση και πλήρης αξιοποίηση των περιφερειακών οικονομικών πόρων έτσι ώστε να θέσουν σε κίνηση μια αυτοδύναμη ανάπτυξη, που θα διανοίξει νέες προοπτικές στις αγροτικές περιοχές και θα δημιουργήσει τις αναγκαίες προϋποθέσεις για παραμονή του πληθυσμού στα χωριά καθώς και για ισοζυγισμένη και αποτελεσματική ανάπτυξη της κυπριακής υπαίθρου.

Τα κυριότερα μέτρα και σχέδια που προτείνονται να εφαρμοστούν για την αναζωογόνηση και ανάπτυξη της κυπριακής υπαίθρου και τη διαμόρφωση της μελλοντικής αγροτικής περιφερειακής πολιτικής με βάση τον Ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας είναι:

- A. Μέτρα και Σχέδια που προωθούν την ισόρροπη ανάπτυξη και την εναρμόνιση με τα ισχύοντα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.
- B. Βελτίωση των Αγροτικών Εισοδημάτων και Διαφοροποίηση της Δομής της

απασχόλησης στην ύπαιθρο.

Επιμέρους μέτρα:

- α) Γεωργική Ανάπτυξη.
- β) Βιομηχανική Ανάπτυξη.
- γ) Ανάπτυξη Τουρισμού.
- δ) Παροχή Κοινωνικών Υπηρεσιών στην ύπαιθρο.
- ε) Βελτίωση των συνθηκών στέγασης στα χωριά.
- στ) Βελτίωση οδικού δικτύου και υπηρεσιών μεταφοράς.
- ζ) Προστασία του Περιβάλλοντος.
- η) Εκδημοκρατικοποίηση και ενθάρρυνση της Αυτοδύναμης Ανάπτυξης των χωριών.

Στο παρόν στάδιο, που η Κύπρος οδηγείται στην Ευρωπαϊκή Ένωση και άρχισε η εφαρμογή της Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (ΓΚΑΤΤ), οι προσπάθειες του Τμήματος Γεωργίας επικεντρώνονται στον εκσυγχρονισμό και αναδιάρθρωση της κυπριακής γεωργίας, ώστε να αξιοποιηθούν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο οι προοπτικές και τα δεδομένα που διαγράφονται με την ενταξιακή πορεία της Κύπρου.

Στα πλαίσια αυτά επιδιώκεται με μια σειρά ειδικών μέτρων, προγραμμάτων και σχεδίων, η συστηματική προετοιμασία και εναρμόνιση του γεωργικού τομέα κυρίως με την παροχή οικονομικής στήριξης μέχρι να γίνει κατορθωτή η πρόσβαση στα ταμεία στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η αναθεώρηση και η συνεχής βελτίωση των όρων και των προνοιών των Σχεδίων Αγροτικής Δανειοδότησης, η σε βάθος μελέτη των εμπειριών από την ένταξη άλλων χωρών, όπως της Ελλάδας και του Ηνωμένου Βασιλείου, η χρηματοδότηση Αναπτυξιακών Σχεδίων μέσω των Χρηματοδοτικών Πρωτοκόλλων, η ενίσχυση της προσπάθειας ίδρυσης Συνδέσμων Παραγωγών, η εκπαίδευση και επιμόρφωση του προσωπικού τόσο στην Κύπρο όσο και το εξωτερικό και η εισαγωγή μέτρων αγροτικής πολιτικής ευθυγραμμισμένων με την Αγροτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Επίσης, γίνεται σημαντική εργασία προς την κατεύθυνση της εναρμόνισης της νομοθεσίας με την προώθηση της αναθεώρησης και της εισαγωγής νέας νομοθεσίας σε αρκετούς τομείς, μια προσπάθεια που συνεχίζεται και διευρύνεται.

(1. «Αγρότης», 1997, 2. Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης 1994, 1998, 3. Ετήσια Έκθεση Υπουργείου Γεωργίας, 1997)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην μακραίωνη ιστορία της Κύπρου, το αγροτικό νοικοκυριό, διαδραμάτιζε πάντοτε σημαντικό ρόλο για την επιβίωση και ευημερία του νησιού. Από τους αμέτρητους κατακτητές φυσικό ήταν να δεχθεί κάποιες επιδράσεις, αλλά κατάφερε δια μέσου των αιώνων να διατηρήσει το κλασσικό ελληνικό του χαρακτήρα, την Ορθόδοξη Χριστιανική του πίστη και την πολιτιστική του κληρονομιά.

Από την αυγή της ιστορίας του ως σήμερα, το αγροτικό νοικοκυριό δεν σταμάτησε να είναι ο πρωταγωνιστής στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του νησιού.

Το αγροτικό νοικοκυριό στήριξε την οικονομία του νησιού κάτω από τις άθλιες και δύσκολες συνθήκες που επικρατούσαν για αιώνες και αποτελούσε την μόνη πηγή απασχόλησης και παραγωγής προϊόντων για τη φυσική του επιβίωση. Κάτω από αλλόθρησκους και ανήθικους κατακτητές, ανέπτυξε αρχές και αξίες και καλλιέργησε την συνεργασία, αλληλεγγύη και ανθρωπιά. Κατόρθωσε παράλληλα να διατηρήσει τα ήθη και τα έθιμα του τόπου του, στοιχεία της πολιτιστικής του ταυτότητας που το στηρίζουν μέχρι σήμερα. Κατάφερε με την υπομονή του να συγκρατήσει μεγάλο μέρος του πληθυσμού στην ύπαιθρο, να δημιουργήσει την υποδομή, να αναπτύξει τα χωριά τουλάχιστον στις πεδινές περιοχές και να αποτρέψει όσο μπορούσε τη αστυφιλία και τη μετανάστευση του κόσμου της υπαίθρου.

Στα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας του νησιού όταν το εμπόριο, η βιομηχανία, ο τουρισμός και άλλες δραστηριότητες που θα έφερναν απασχόληση, εισόδημα, συνάλλαγμα στον τόπο ήταν ανύπαρκτες, η γεωργία ήταν η μόνη ουσιαστική δραστηριότητα που υπήρξε από παλιά και αποτέλεσε τον αιμοδότη της οικονομίας του νεοσύστατου κράτους.

Μέσα στα λίγα χρόνια της ανεξαρτησίας του νησιού και προ της καταστροφής της τουρκικής εισβολής του 1974, ο αγροτικός τομέας με τη φιλοαγροτική πολιτική, και τα διάφορα αναπτυξιακά προγράμματα του κράτους, την επιμόρφωση των αγροτών και αγροτισσών, τη συνεισφορά του Συνεργατικού Κινήματος αλλά και τη δική του πρωτοβουλία, το ζήλο και εργατικότητα, κατάφερε μια αλματώδη ανάπτυξη.

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη να μην αναφερθεί ο πρωταγωνιστικός ρόλος της κύπριας

αγρότισσας, όπου ζυμωμένη μέσα σε όλες τις διαδικασίες της αναπαραγωγής του αγροτικού νοικοκυριού, ακούραστη, με υπομονή ισάξια δίπλα από τον άντρα και με την αποκλειστική ευθύνη για το σπίτι και την ανατροφή των παιδιών, χωρίς καμιά ανταμοιβή, συνέβαλε ουσιαστικά στη διατήρηση και ανάπτυξη του σημερινού κυπριακού αγροτικού νοικοκυριού.

Σήμερα ο αγροτικός τομέας, έχει φθάσει σε στάδια ωριμότητας με κύρια χαρακτηριστικά ότι δεν μπορεί να συντηρεί τους ψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης του παρελθόντος, βασικά λόγω των καταστροφικών αποτελεσμάτων της Τουρκικής εισβολής και της ανάπτυξης των τομέων του τουρισμού – υπηρεσιών και της βιομηχανίας.

Οι φυσικοί πόροι (γη – νερό) περιορίζουν την περαιτέρω ανάπτυξη και μια σειρά από εξωγενείς παράγοντες όπως: α) η παγκοσμιοποίηση των γεωργικών αγορών, β. η συμφωνία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, γ. η σταδιακή εφαρμογή της Συμφωνίας Τελωνιακής Ένωσης Κύπρου – Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν δημιουργήσει ένα πιο ανταγωνιστικό περιβάλλον στην εγχώρια όσο και στις εξαγωγικές αγορές της Κύπρου, συνθήκες που αναμένονται να καταστούν πιο ανταγωνιστικές μετά την ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Γι' αυτό και η όλη προσπάθεια της Κύπρου στρέφεται σήμερα με επιτακτικό τρόπο, σε ποιοτικούς αναπτυξιακούς στόχους που έχουν σαν επίκεντρο τους, την αναδιάρθρωση της γεωργίας, την ενίσχυση της οικονομικής βιωσιμότητας του τομέα και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Παράλληλα, ο γενικότερος αναπτυξιακός προγραμματισμός της Κυπριακής γεωργίας στρέφεται πλέον οριστικά στην προοπτική της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και στις τεράστιες θεσμικές, οικονομικές και δομικές αλλαγές που επιβάλλεται να υιοθετηθούν στον ευρύ γεωργικό τομέα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

1. Αζίνας, Α. – «Ετήσια Έκθεσης, Κινήματος Συνεργατικής Αναπτύξεως», 1973.
2. Αποστολόπουλος, Κ. – «Εισαγωγή στην Αγροτική Οικιακή Οικονομία», Εκδόσεις Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, Αθήνα, 1995.
3. Αποστολόπουλος, Κ. – «Μαθήματα Κοινωνιολογίας της Οικογένειας», Εκδόσεις Χαροκοπείου Πανεπιστημίου, Αθήνα, 1996.
4. Γιαννάκη, Γ. – «Χαιρετισμός στην ετήσια γενική συνέλευση του συνεταιρισμού Νομού Κορινθίας ο 'Ερμής'», Κόρινθος, 1995.
5. Γράκος, Κ. – «Κυπριακή Ιστορία», 1980.
6. Γραφείο Προγραμματισμού – «Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης 1994-1998», Λευκωσία.
7. Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών – «25 χρόνια Κυπριακής Δημοκρατίας 1960-1985».
8. Διαμαντής, Α. – «Ο κόσμος της Κύπρου» Αφήγηση, Έκδοση Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου, Λευκωσία, 1991.
9. Ελληνικά Ήθη και Έθιμα στην Κύπρο, Πολιτιστικό Κέντρο Λαϊκής Τράπεζας, Λευκωσία, 1994.
10. Ερωτοκρίτου, Α., Καλαβά Ε., Μυλωνά Λ., Πασχάλης, Κ., Πατσαλίδου Ν. – «Η κύπρια γυναίκα ερευνά», Κύπρος, 1982.
11. Ιστορία της Κύπρου, «2η Εγκυκλοπαίδεια Τόμος Γ'», Λευκωσία, 1986.
12. Κουρτελλάρης, Χ. – «Να διαφυλάξουμε τους θησαυρούς της λαϊκής πολιτιστικής μας κληρονομιάς και της Κυπριακής Διαλέκτου», 'Αγρότης' - Τεύχος 399, 1998.
13. Κυπριακή Γεωργία, Τόμος Β', 1968.
14. Κυπριανού, Χ. Λόγος – «Πανόραμα Λαογραφίας», Τόμος Β', 1995.
15. Κυπριανού, Χ. – «Λαογραφική Κύπρος», ετήσιο λαογραφικό περιοδικό, Τόμος Η',
16. Κυπριανού, Χ. – Λαογραφική Κύπρος, ετήσιο λαογραφικό περιοδικό, Τόμος ΙΑ', Λευκωσία, 1981.
17. Κωνσταντίνου, Α. – «Λειτουργία και προσφορά του Τμήματος Γεωργίας», 'Αγρότης' - Τεύχος 393, 1997.
18. Λέφκη, Γ. – «Οι Ρίζες», Ιστορική Μελέτη, Λεμεσός, 1984.
19. Λουκαΐδης, Λ. – «Η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Κύπρο», Κυπριακό 1878-1955», Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου αρ. 2, Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία, 1986.

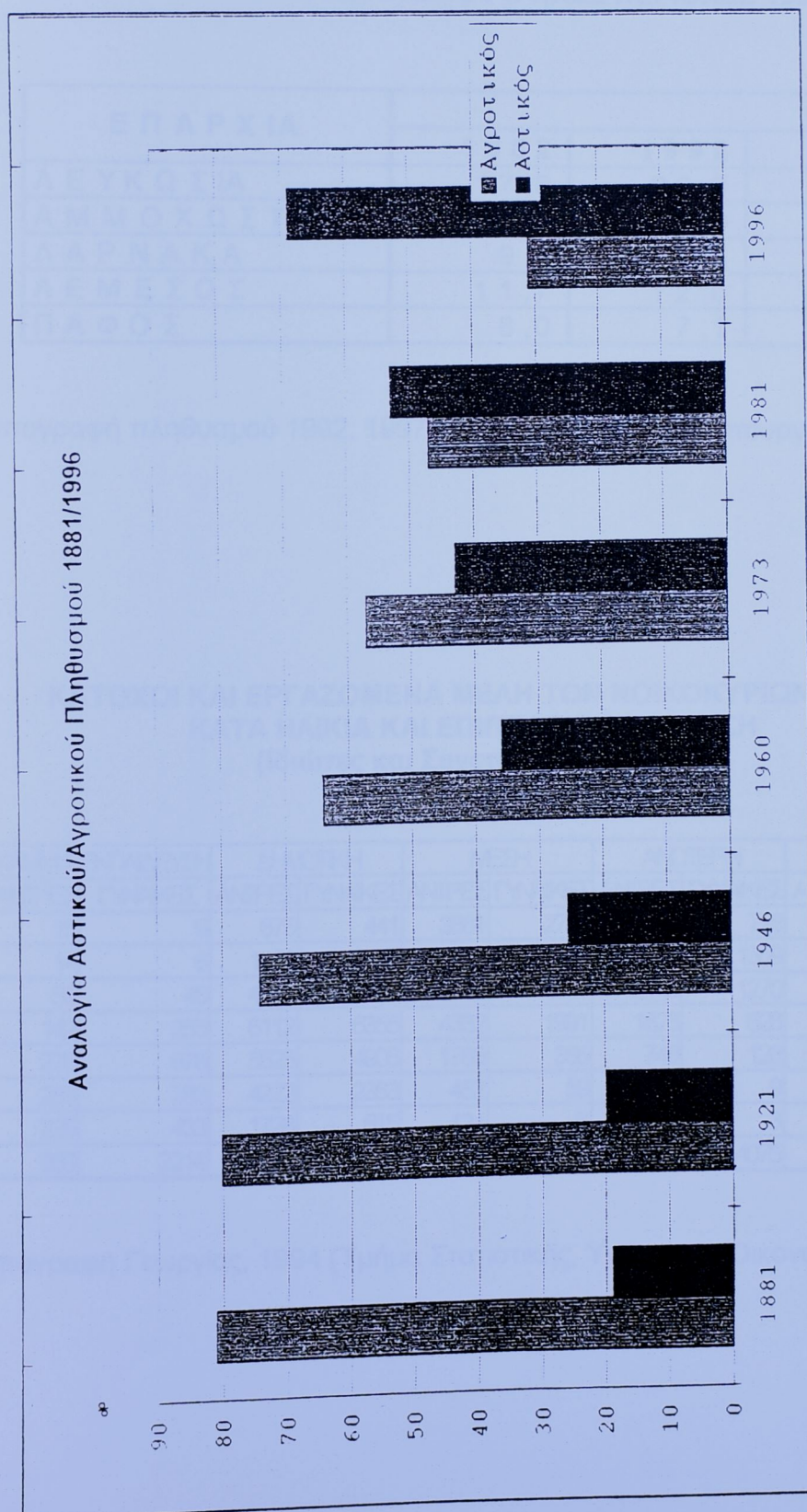
20. Μιχαλοπούλου, Χ. – «Λαϊκή Χειροτεχνία και κειμήλια Περιστερωνοπηγής», Λευκωσία, 1993.
21. Μιχαλοπούλου, Χ. – «Περιστερωνοπηγή από την αρχαιότητα μέχρι το 1974», Λευκωσία, 1993.
22. Νεοκλέους, Γ. – «Το Τμήμα Γεωργίας και η Συμβολή του στην γεωργική ανάπτυξη του Τόπου», 'Αγρότης' - Τεύχος 364, 1990.
23. Παγκύπριος Οργανισμός Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, «Λαϊκοί Τεχνίτες της Κύπρου», 1981.
24. Παυλίδης, Α. – «Μακάριος, Ιστορικά Ντοκουμέντα», Λευκωσία, 1980.
25. Πανάρετος, Α. – «Λαογραφικά Κύπρου Ανάλεκτα», Έκδοση Παγκυπρίου Ενώσεως Γεωπόνων, Λευκωσία, 1977.
26. Πανάρετος, Α. – «Η Γεωργία του Τόπου μας», Περιληπτική Επισκόπηση και η εξέλιξή της, από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι το 1959.
27. Ράγκου, Ε. – «Όψεις Κοινωνικής Μεταβολής», Δημοσιεύματα Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, Λευκωσία, 1983.
28. Σιάρδος, Γ. – «Το συμβουλευτικό έργο των φορέων γεωργικής ανάπτυξης», Γεωργικές Εφαρμογές, Θεσσαλονίκη, 1992.
29. Σπανού, Κ. – «Η γυναικεία συμμετοχή στην οικογενειακή γεωργική εκμετάλλευση και η συμβολή στην αγροτική ανάπτυξη», 'Γεωργικά Νέα' - Τεύχος 4, 1998.
30. Τεύκρος, Α. – «Ζωντανή Κύπρος», 1930.
31. Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Στατιστικής – «Απογραφή Γεωργίας», 1994.
32. Υπουργείο Οικονομικών, «Γεωργική Στατιστική», 1996.
33. Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Στατιστικής – «Δημογραφική Έκθεση», 1996.
34. Υπουργείο Οικονομικών, Τμήμα Στατιστικής – «Απογραφή Πληθυσμού», 1992.
35. Υπουργείο Γεωργίας, Τμήμα Γεωργίας – «Κλάδος Αγροτικής Οικονομίας».
36. Υπουργείο Γεωργίας – «Δέκα χρόνια Γεωργικής Ανάπτυξης στην Κύπρο, 1974-1984».
37. Υπουργείο Γεωργίας – «Ετήσια Γεωργική Έκθεση 1997».
38. Υπουργείο Γεωργίας – «Παγκύπρια Γεωργική Έκθεση 1997», Λευκωσία.
39. Υπουργείο Γεωργίας – «Στην υπηρεσία του αγροτικού κόσμου», 1995.
40. Υπουργείο Γεωργίας, Τμήμα Γεωργίας – «Σεμινάριο Γεωργικών Εφαρμογών», 1986.
41. Υπουργείο Γεωργίας, Τμήμα Γεωργίας – «Λευκαρίτικο Κέντημα», Λευκωσία 1988.
42. Υπουργείο Γεωργίας – Τσαγγαρίδης Λ. «Η κατάσταση της γεωργίας στην Κύπρο», 1998.

43. Υπουργείο Γεωργίας, Εγγλέζου, Α., Κουάλης, Τ. – «Η αγρότισσα της Κύπρου», Τηλεοπτικό Πρόγραμμα «Ο κόσμος της υπαίθρου», Παραγωγή 1998.
44. Υπουργείο Γεωργίας, Εγγλέζου, Α., Κουάλης, Τ. – «Τα έθιμα του Δωδεκάμερου στην προσφυγιά», Τηλεοπτικό Πρόγραμμα «Ο κόσμος της υπαίθρου», Παραγωγή 1993.
45. Υπουργείο Γεωργίας, Τμήμα Γεωργίας – «Προγράμματα Αγροτικής Οικιακής Οικονομίας», 1998.
46. Φιλόκυπρος – Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια «Αγροτική Ανάπτυξη», Τόμος 1, 1986.
47. Φιλόκυπρος – Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια «Κύπρος», Τόμος 8, 1986.
48. Φιλίππου, Λ. – «Τα Ελληνικά Γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας 1571-1878», Λευκωσία, 1930.
49. Χατζηδημητρίου, Κ. – «Ιστορία της Κύπρου», 1978.
50. Χατζηγιάννου, Κ. – «Τα εν διασπορά β' της δεκαετίας 1969-1979», Λευκωσία, 1979.

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

1. Constantinou, A. – «Agriculture in relation to the prospective accession of Cyprus to the European Union», Third Mediterranean Agriculture Forum, Nicosia, 1998.
2. Markides, K. – «Lysi» Social change in a Cypriot village, Nicosia, 1978.
3. Ministry of Agriculture, Department of Agriculture – «Study of the role of Cypriot rural women in agriculture and rural development», Nicosia, 1987, 1994.
4. Ministry of Finance, Department of Statistics and research, «Census of agriculture 1985».

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Πηγή: Δημογραφική Έκθεση 1996 (Τμήμα Στατιστικής – Υπουργείο Οικονομικών).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ ΚΑΤΑ ΕΠΑΡΧΙΑ ΣΤΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ 1982, 1992, 1997

Ε Π Α Ρ Χ Ι Α	0 0 0 , ς		
	1 9 8 2	1 9 9 2	1 9 9 7
Λ Ε Υ Κ Ω Σ Ι Α	1 7 , 8	2 0 , 3	2 2 , 1
Α Μ Μ Ο Χ Ω Σ Τ Ο Σ	6 , 7	8 , 9	1 0 , 3
Λ Α Ρ Ν Α Κ Α	9 , 9	1 1 , 5	1 2 , 5
Λ Ε Μ Ε Σ Ο Σ	1 1 , 7	1 2 , 0	1 2 , 1
Π Α Φ Ο Σ	8 , 0	7 , 1	6 , 8

Πηγή: Απογραφή πληθυσμού 1992. 1997 (Τμήμα Στατιστικής – Υπουργείο Οικονομικών).

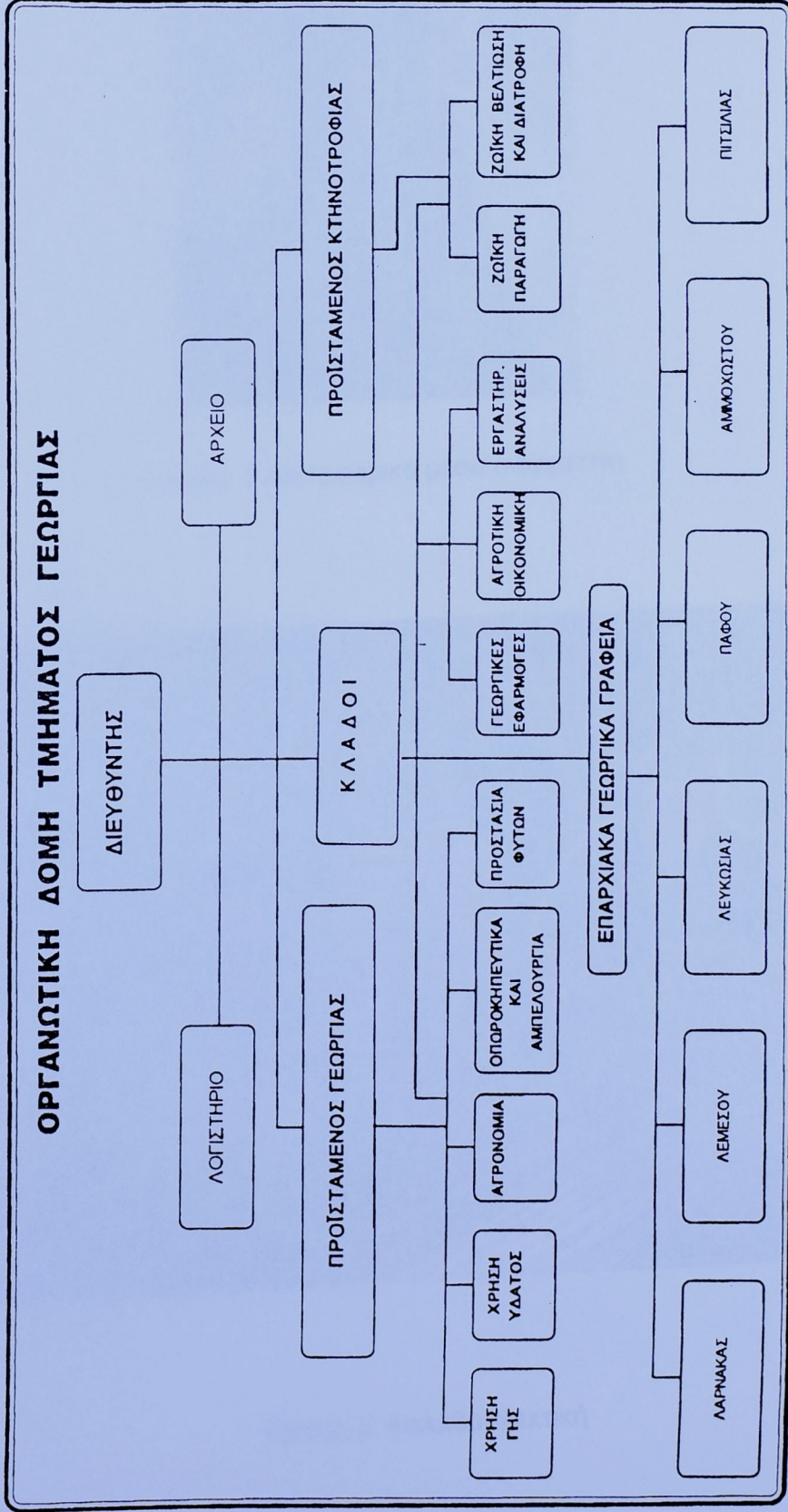
ΠΙΝΑΚΑΣ 3

**ΚΑΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΑ ΜΕΛΗ ΤΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ ΤΟΥΣ
ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
(Ιδιώτες και Συνεταιρισμοί) 1994**

ΗΛΙΚΙΑ (ΧΡΟΝΙΑ)	ΚΑΜΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ		ΔΗΜΟΤΙΚΗ		ΜΕΣΗ		ΑΝΩΤΕΡΗ		ΣΥΝΟΛΟ		
	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΤΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
<25	15	9	875	441	3881	2784	381	728	5152	3962	9114
25-34	14	6	1453	1176	5669	4227	1546	1309	8682	6718	15400
35-44	51	48	4438	4500	6102	4141	2149	1270	12740	9959	22699
45-54	142	258	6112	6355	4332	1991	1823	628	12409	9232	21641
55-64	270	678	5525	4906	1785	365	748	128	8328	6077	14405
65-74	269	782	4222	2353	452	59	130	9	5073	3203	8276
75+	225	433	1728	515	131	6	32	3	2116	957	3073
ΣΥΝΟΛΟ	986	2214	24353	20246	22352	13573	6809	4075	54500	40108	94608

Πηγή: Απογραφή Γεωργίας, 1994 (Τμήμα Στατιστικής, Υπουργείο Οικονομικών).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Εικόνα 1: Μεταφορικό μέσο (καρρέττα)

Εικόνα 2: Καλαθοπλεκτική

Εικόνα 3: Επεξεργασία μεταξίου

Εικόνα 4: Μεταφορά πέτρας για κτίσιμο του σπιτιού

Εικόνα 5: Εκπαίδευση αγροτών – αγροτισσών

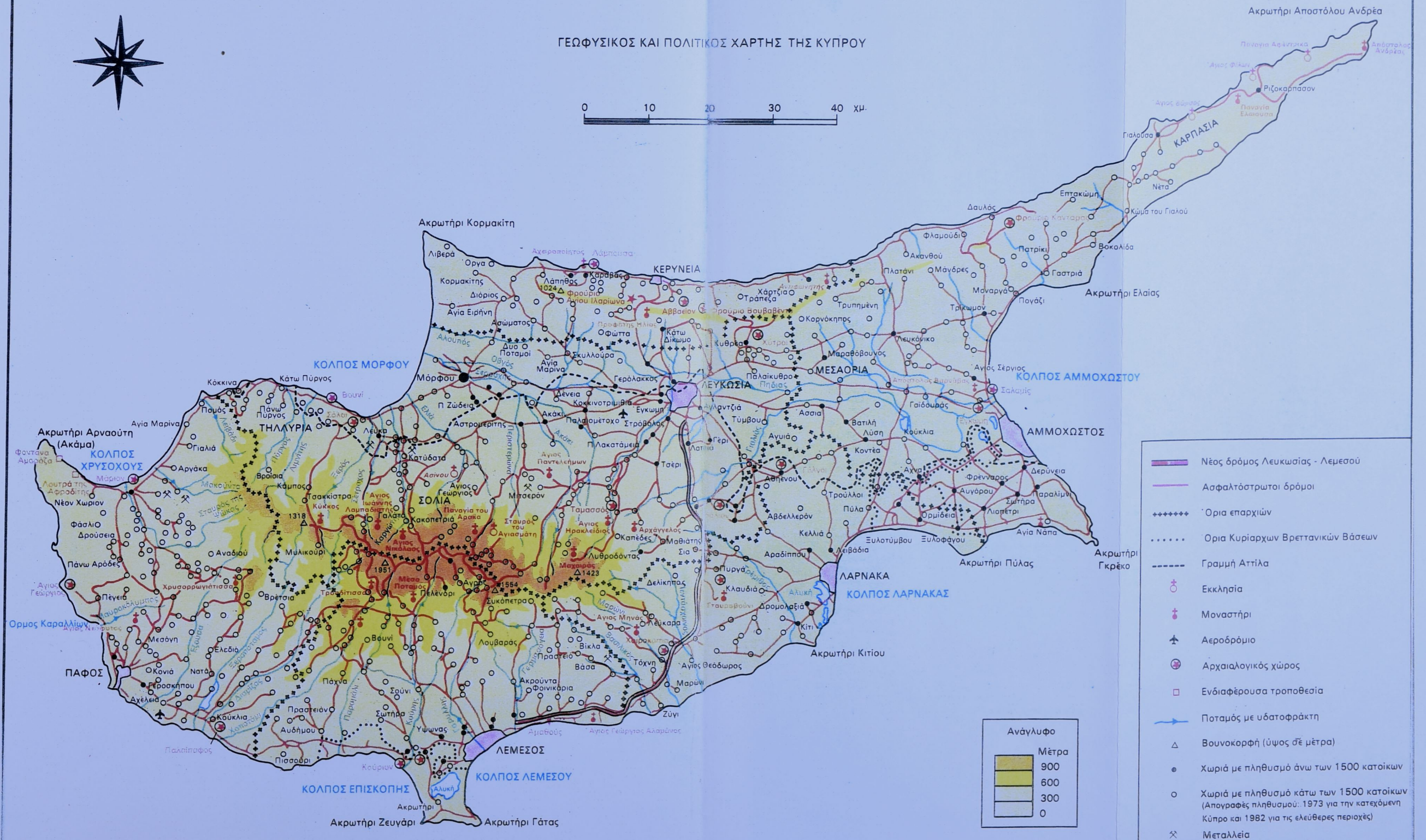
Εικόνα 6: Η σύγχρονη αγρότισσα στην εκρίζωση κολοकाσιού

Εικόνα 7: Εκτροφή αιγοπροβάτων

Εικόνα 8: Αγροβιοτεχνίες: Παρασκευή Τυροκομικών Προϊόντων (χαλλουμιού)

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

[illegible]

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟ- ΠΤΗ ΕΓΓ
ΤΙΚΟΥ ΠΑΙΚΟΚΥΡΙΟΥ. 648.09
Α. Εγγλέβυ 5693

Ε117

3782

**ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ**

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Υπ.πρ.Βιβ/κης Χαροκόπειου Παν/μίου.957705

* 6 1 1 7 *

HU

